

ปวัติธรรม

ภาค ๒

พิมพ์ครั้งแรก ๑๐๐๐ ฉบับ
พิมพ์ที่โรงพิมพ์ศรีหงส์

คำนำ

หนังสือธรรมภาษิตนี้ ผูกขึ้นตามเหตุการณ์ที่ได้ประสบบ้าง เลือกคัดตัดตอนมาจากหนังสือต่าง ๆ ตามที่ชอบใจบ้าง ด้วยหวังว่าจะได้เปนสหายของตน และเพื่อจะให้เปนประโยชน์แก่ผู้รักดีด้วย เหตุว่าผู้ที่ใฝ่ใจในทางชอบ เมื่อได้อ่านได้ฟังแล้ว ย่อมจะได้ความชื่นบานอาจหาญในการละชั่วประพฤติดีให้ไพบูลย์ ได้กล่าวแล้วว่า สุภาษิตเปนกัลยามิตรอย่างดีที่ยากหามนุษย์คนใดเหมือน ทั้งในทางตักเตือนให้แกล้วกล้าบากบั่นในทางที่ถูก เหมือนชุบเหล็กอ่อนให้แข็ง แลเหนียวที่ควรเปนศาตราที่ดี ให้กลัวในที่ควรกลัว เหมือนรั้วกำแพงที่ป้องกันอันตราย ให้รักในที่ควรรัก ดุจน้ำกรักย้อมผ้า ให้ห่างในที่ควรห่าง ดุจเครื่องถ่างเครื่องกั้น ให้โปร่งใจหายกลัว โดยเห็นทางที่ควรจะดำเนิรอย่างไร ดุจ

ดวงไฟ ดวงอาทิตย์ แดให้อิ่มหนำสำราญจิตต์ยิ่งกว่าอาหารอย่างอื่นหมด ไม่ต้องเศร้ากำสรดเพราะกำจัดกิเลศให้เสื่อมหาย ดังได้ยาบำบัดโรค ทั้งทำโชคของสาธุชนให้ดำเนิรดจนสุดเขตต์แห่งวาศนา ดุจนาวาแล่นตามลมตามน้ำ ทำคนแม้ชั้นต่ำให้คมขำงดงามควรสมาคม เปนอลังการอันเลิศของนรชน นอกจากนี้ยังมีความเปรียบ ด้วยมุ่งอรรถแห่งสุภาษิตอีกเปนเอนกประการ

เหตุนี้เมื่อเวลาล่วงมานาน เหตุการณ์ที่ได้ประสบอันเตือนให้เขียนไว้ก็มากเข้า ทั้งการศึกษาแลความรู้ความเห็นสำหรับตำรามีโดยกวด ข้อที่พอใจซึ่งคัดเอาไว้แลผูกขึ้นจึ่งเจริญขึ้นโดยลำดับ แม้จะได้จัดเข้าเปนเล่มซึ่งได้ขนานนามว่า " ปวัติธรรม " พิมพ์ไปเล่ม ๑ แล้วก็ยังมีข้อที่พอใจของสาธุชนเหลืออยู่มาก จึ่งเรียบเรียง

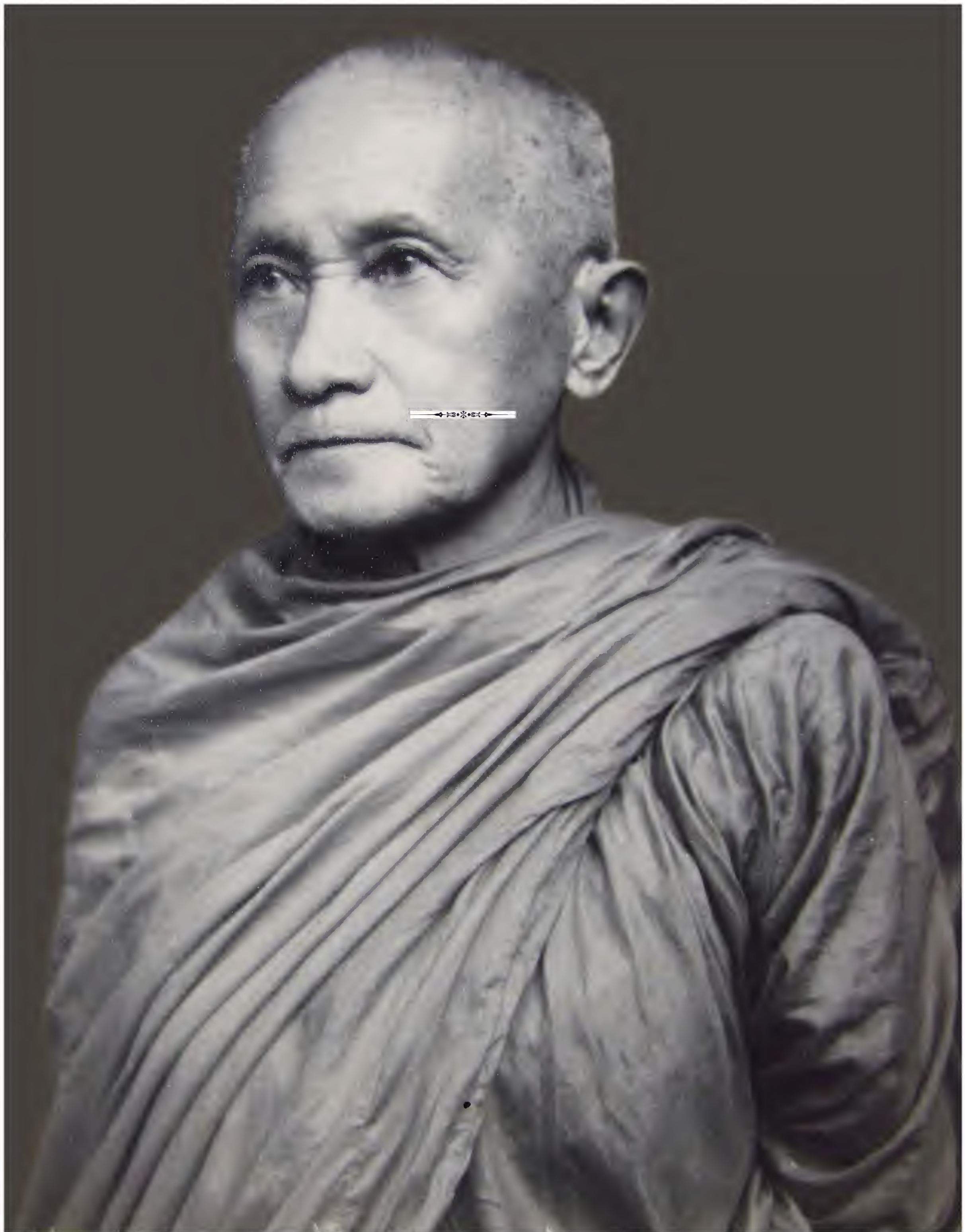
เข้าเปนเล่มให้ชื่อว่า ปวัติธรรม ภาค ๒ เพราะเปนสุภาษิต ที่นำผู้ทำตามให้เปนไปตามคลองธรรม เช่นภาคก่อน ที่ได้พิมพ์มา ๔ ครั้งแล้ว แม้จะบกพร่องอยู่บ้าง เพราะรบเรียงในเวลาอันน้อย เพื่อให้ทันประสงค์ของผู้พิมพ์ก็ดี หวังว่าจะเปนประโยชน์แก่ผู้สนใจได้ตามส่วน ฯ

พระครูวิบูลย์ศีลขันธ์*

วัดสัมพันธวงศ์

วันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๗

* พระครูวิบูลย์ศีลขันธ์ (เทศ นิทฺเทสโก)
ต่อมา ได้รับโปรดพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรอง ชั้นหิรัณยบัฏ ราชทินนามที่ พระมหารัชชมังคลาจารย์ อดีตเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ รูปที่ ๙

พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสกเถร) อดีตเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ รูปที่ ๙ ผู้นิพนธ์

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต
สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ขอความนอบน้อมของข้าพเจ้า
จงมีแด่พระผู้มีพระภาคพระอรหันตสัมมา
สัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

ก. พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงบริบูรณ์แล้วด้วยพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระกรุณาคุณ เปนอย่างยอดเยี่ยม มีพระเดชานุภาพมหิมายิ่งกว่าพระอาทิตย์ ประสาทประสิทธิ์สุขประโยชน์ ๓ ให้สำเร็จแก่ผู้มีศรัทธา โดยควรแก่อุปนิสัยสามารถ ผู้ฉลาดพินิจแล้วย่อมเคารพบูชาพระองค์ แลถือเอาประโยชน์อันพระองค์ประทานให้อยู่ ฯ

ข. พระธรรมอันโอภาสที่พระศาสดาตรัสแล้ว แสดงทางดับกิเลศแลกองทุกข์ ผู้มีปัญญาจักษุประสบธรรมนั้น ย่อมเคารพนับถือปฏิบัติตามความจริงใจแล้ว บัดลุความสิ้นทุกข์ได้โดยชอบ ฯ

ค. พระสงฆ์ปฏิบัติชอบตามพระธรรม สำเร็จเปนผู้บริสุทธิ์พ้นทุกข์แล้วมีศีลแลทิฏฐิเสมอกัน นำประโยชน์นั้นเผื่อแผ่แก่สาธุชนทั่วไป อันผู้เคารพนับถือว่าเปนสรณะที่พึ่งจริงแล้ว ย่อมเปนผู้แคล้วจากทุกข์ภัยด้วยประการทั้งปวง ฯ

ฆ. ขอบันดาผู้ที่ได้อ่าน ฟัง หนังสือ ปวัติ ธรรม นี้ จงมีจิตต์โสมนัสชื่นบานเปนไปพร้อมด้วยธรรมแลความเคารพ อันให้สำเร็จประโยชน์สุขแลความสวัสดีทั่วหน้ากันตลอดกาลนานเทอญ ฯ

ง. ถ้อยคำที่เปนสุภาษิตแม้เล็กน้อย แต่ผู้ฟังด้วยมนสิการโดยแยบคาย ให้สำเร็จแก่ผู้ใช้

ความคิดได้ ดูแต่ดอกไม้ชมดเชี่ยงแลพิมเสน
เกิดแม้น้อย เมื่อฉลาดใช้สรอยแซกยาให้
เหมาะแก่โรค ก็ให้ผู้บริโภคได้อานิสงส์
อนันต์ ฯ

๑. ในโลกเข้าใจกันว่า มีสิ่งหวานเย็นอยู่ ๓ คือ
อ้อย ๑ สาวน้อย ๑ คำสุภาสิต ๑ แต่บัณ
ฑิตพิจารณาดูแล้วเหนว่า สำหรับอ้อยแล
สาวน้อยยังเดือดร้อนได้ ส่วนคำสุภาสิต
ไม่เดือดร้อนเลย ฯ

๑ บัณฑิตไม่รู้จักเบื่อในสุภาษิต พระอาทิตย์
ไม่เบื่อในการใขแสง ๒ นี้ แสดงความรุ่งเรือง
ในโลก ฯ

๒ ในโลกไม้จันทน์เปนของเย็น แต่แสงจันทร์เย็น
กว่านั้น ส่วนถ้อยคำสุภาษิตของสาธุชน
ยังเย็นกว่าไม้จันทน์แลแสงจันทร์ ฯ

๓ ไฟนี้แม้มีเดชมหิมา ก็ไม่ทำดินให้อ่อนได้

น้ำจึงทำดินให้อ่อน วาจาของสาธุชนแล ย่อม ทำคนกระด้างให้อ่อนได้เหมือนฉนั้น ฯ

๔ ถ้อยคำเด็กน้อยที่พูดเหมาะต่อกาลอันควร ก็จัก เปนสุภาษิต ดูแต่อาหารที่เลวเกิด คนหิว กินยังมีรสอร่อย ฯ

๕ ทุกคนต้องการความสุขที่มั่นคง แลอิศรภาพ แห่ง กายวาจาใจของตนเปนอย่างเยี่ยม จึงประกอบ การ ก็แต่ว่าต้องถือแลทำตามหลัก จึงจะได้ สมประสงค์ ฯ

๖ อิศรภาพแห่งกาย วาจาใจ แลการ ศึกษา จะเจริญ ขึ้นโดยไม่มีทางเสื่อมด้วยประการใด นั่นเปน หลักแห่งการถือ ฯ

๗ ทำไมจะเชื่อได้ว่าความเหนนั้นถูก ข้อนี้ มีเหตุสมผลแลความยุติธรรมเปนหลัก ฯ

๘ ร่มไม้ก็เปนที่สบาย ร่มเงาของญาติแล มารดาบิดายังสบายกว่านั้น ของอาจารย์

และพระราชายังยิ่งขึ้น พระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังดียิ่งกว่านั้น ฯ

๙ หัวใจแห่งศาสนานั้นโดยมาก ย่อมหมายเอาความเมตตากรุณาแก่กันเปนที่ตั้ง แต่ในพระพุทธศาสนานั้น มีเมตตากรุณาเปนเบื้องต้น มีความจริงเปนหลักเปนหัวใจ มีความแกล้วกล้าปลอดจากภัยไม่ติดขัดเปนอานิสงส์ ฯ

๑๐ คนที่ศึกษาศาสนาแต่ชั้นเปลือก ๆ มักลงความเหนว่า ศาสนาเปนของมีขึ้นเพื่อแสวงหาลาภยศอำนาจวาศนาบ้าง เปนรัฏฐาภิปาลโนบายของพระเจ้าแผ่นดินบ้าง ที่สูงขึ้นไปหน่อยก็เหนว่าสั่งสอนด้วยเมตตาปราณี แลเหมือนกันทั้งนั้นทุกศาสนา ความเหนเช่นนี้ ก็เหมือนกับความเหนของคนตาบอด แต่กำเนิดมา คลำช้าง ย่อมมีความเข้าใจไกลจากความจริง มากทีเดียว ฯ

๑๑ มนุษย์ทุกคนที่มีความชอบธรรมที่จะตรวจ
ศาสนาของตนที่บุรพชนของเราถือมาได้ทั่วกัน
เหตุใดจะมานอนใจให้เปนไม่รู้แน่ว่า ปฏิปทา
ในทางศาสนาที่ตนปฏิบัติอยู่จะเท็จจริงอย่างไร
ควรจะเลือกใช้เลือกประพฤติให้ได้จริง จึ่ง
จะสมกับการที่เปนคนมีตนเปนที่รัก ฯ

๑๒ อันที่จริงผู้เหนความดีของท่านบุรพบุรุษ แล
เชื่อตามคำสอนของท่าน หรือ ศาสนาที่ท่าน ถือ
หรือตน เคยเหนอานิสงส์มาบ้างแล้ว ย่อม
เปนทางให้ผู้นั้นไม่กล้าทำชั่วแล้วตั้งอยู่ในความ
ดี มีความสุขดีกว่าพวกที่ไม่เชื่อแลไม่ใช้ความ
คิดพิจารณาให้เหนความจริงด้วยปัญญาของตน
แลดีกว่าเปนคนหัวรั้น ความรู้สึกทำความชั่ว
ที่ตัวต้องซ่อนเร้น แต่เช่นนั้นก็ยังสู้ผู้ที่ใช้
ปัญญาพิจารณาสอบสวนค้นคว้าหาความจริง
ให้ประจักษ์ไม่ได้ ฯ

๑๓ ความคิด ของ มนุษย์ ปุถุ ชนคน หนึ่ง ย่อม มี ทั้ง ส่วนดีแลชั่วหมุนเวียนไปไม่หยุดหย่อน ดุจ ประเทศซึ่งปกครองไม่เรียบ ร้อย มี การ จลา จล อยู่เสมอดังนี้ ถ้ามีสติเด็กน้อยดูไม่น่าจะ เปนปุถุชน ซึ่งต้องทนรับทารุณกรรมเนือง ๆ มิใช่หรือ ฯ

๑๔ ศาสนาที่มีผู้นับถือมาก เช่นศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ ศาสนาคฤศ ศาสนามหมัด เหล่านี้ เมื่อว่าโดยต้นเค้าแล้วก็สอนให้คน ประพฤติดี ชี้เหตุแห่งสุขแห่งทุกข์ให้ทราบ ดูเหมือนว่าทุกศาสนาเกิดแต่เมตตามีเมตตา เปน หลัก มีเมตตาเปนหัวใจ แต่คำสอนของ ศาสนานั้น ๆ ย่อมลงรอยกันบ้าง ไม่ลงรอย กันบ้าง ลเอียดสุขุมลึกซึ้งบ้าง หยาบคาย ต่ำตื้นบ้าง ทั้งแคบแลกว้างต่าง ๆ กัน ตาม ความรู้แลอัธยาศัยของ ศาสนา นั้น ๆ อันผู้

พิจารณาด้วยปัญญา หรือ รู้วิทยาศาสตร์ แล้ว พอรู้ได้ ฯ

๑๕ ศาสนาที่มีเหตุผล คือ แสดง คดิ ของ ธรรม แห่ง โลกธาตุซึ่งตั้งขึ้นโดยชอบธรรม สำหรับให้ มนุษย์ฉลาดมีความรู้รอบคอบในสภาพธรรมแท้ จริง ไม่ใช่บัญญัติซึ่งอ้างว่ามาจากสวรรค์ หรือพระเจ้าดลใจ ทั้งย่อมให้ผู้ฟังพิจารณา ดูด้วยปัญญาของตน ไม่ให้ถือเอาโดยเดา หรือคาดคเณ ไม่ได้บังคับให้เชื่อ หรือ อนุมาน สถานใด ทนต่อปัญญาเพ่งพิศของนัก ปราชญ์ ก็มี พุทธศาสนาเป็นยอด ฯ

๑๖ ท่านผู้ฟังบาง คนจะระแวงไปว่า พุทธศาสนา สนิกปรารถนาจะยกย่องศาสนา ที่ ตน นับ ถือบ้าง ก็ควรจะแบ่งเวลาชีวิตของท่านพิจารณาดู คำ ที่ สั่ง สอนใน ศาสนา นั้น ๆ เช่น ปฏิ ปทา แห่ง ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ภายหน้า ประโยชน์

อย่างยิ่งให้เหนจริงด้วยปัญญาดีกว่า เพราะ ถ้ายังไม่ทันพิจารณาให้รอบคอบ จะลงความเชื่อตามที่เขาเล่าลือหรือติเตียนยกย่องนั้น หาใช่ผู้มีปัญญาประกอบด้วยลักษณะของ บัณฑิต ไม่ ฯ

๑๗ ศาสนาพราหมณ์ คฤศ มะหมัด ๓ ศาสนานี้แสดงว่ามีพระเจ้าผู้สร้างโลก ใครจะดีหรือชั่วก็เพราะพระเปนเจ้า แลน้าวโน้มใจให้ประจบพระเปนเจ้าเคาเดียวกัน ถ้าเลิกพระเจ้าผู้สร้างเสียแล้วก็เปน หมด หลัก ศาสนา เหมือน กัน แม้เช่นนั้นก็ยังมีข้อความ หยาบ ประณีต กว่า กันมากอยู่ ถ้ายิ่งเทียบกับพุทธศาสนาด้วยแล้ว ก็ยิ่งจะเหนผิดกันไกลเปนอันมากทีเดียว เพราะพระพุทธศาสนาแสดงว่า ผู้สร้างนั้นได้แก่ตัวอัปปรีย์ คือ ความโง่เขลาไม่ รู้จริงที่เรียกว่าอวิชชา แล สั่งสอนมนุษย์ให้เปนผู้ มีศีลสมาธิปัญญา ให้

บริบูรณ์ด้วยการรอบคอบจนปรากฎเปนผู้วิเศษ
ทำลายผู้สร้างคือ อวิชชาเสีย ไม่ได้สั่งสอน
ให้อื่นวอนประจบผู้สร้างเลย เพราะผู้สร้าง
ไม่ได้สร้างสุขให้ฝ่ายเดียว สร้างทุกข์ให้
สัตวผู้เกิดมาแล้วมากกว่าสุข เมื่อมีปัญญา
ทำลายผู้สร้างเสียได้แล้ว จะได้ไม่ต้องทุกข์
เพราะไม่มีใครสร้างทุกข์ให้ ฯ

๑๘ ผู้ที่เห็นประโยชน์ที่แน่นอนแล้ว ไม่รีบถือเอา
ไปมัวฝักฝ่ายเสียในประโยชน์ที่ไม่แน่ จะ
หวังความสำเร็จได้โดยชอบแต่ที่ไหน ฯ

๑๙ อันบุตร์ก็ดี ศิษย์ก็ดี ที่ไม่ได้รับฝึกหัด
ย่อมมีโทษเปนส่วนมาก แต่ที่ฝึกหัดแล้ว ย่อม
มีคุณเปนส่วนมาก เหตุนั้น ผู้ปกครอง
ควรฝึกเสียในเวลาที่ควรฝึกได้ ฯ

๒๐ มารดาแลบิดาได้ชื่อว่าเปนสัตรู เพราะเหตุที่
ไม่ให้บุตร์ศึกษาแต่ในกาลเล็ก ๆ บุตร์นั้นไม่

สง่าผ่าเผยในกลางประชุม เสมือนนกยางตก
เข้าฝูงหงษ์ ฯ

๒๑ มีลูกดีก็มีสง่าหน้า ญาติวงษ์พงษาก็ผ่องใส
ถึงเพื่อนบ้านถิ่นถานที่ใกล้ไกล ก็พอใจ
สรรเสริญเจริญพร (สุนทรภู่) ฯ

๒๒ ผู้ปกครองพึงตักเตือน พร่ำสอน แลพึงห้าม
จากมรรยาทอันลามก เพราะผู้ที่ได้รับฝึกหัด
ย่อมเปนคนน่ารัก แต่คนที่ไม่ได้รับฝึกหัด
ไม่น่ารักเลย ฯ

๒๓ ลูกไม่ดีที่คอยทำลายสกุล ประดุจหนานเปล่า
อยู่ในยุ้งนั้น แม้จะมีสักร้อยคนก็ไม่มีค่า ฯ

๒๔ คนไม่เกียจคร้าน ไม่ดุดัน ไม่โอ้อวด เปน
คนสอาด สัตย์ซื่อ ไม่โลภจัด ใคร่ประโยชน์
ท่านกล่าวว่าเปนคนสูง ฯ

๒๕ พระจันทร์ดวงเดียวอาจส่องโลกให้สว่างได้ ดี
กว่าดาวหลายดวงฉันใด บุตร์ดีคนเดียวอาจ

ยังสกุลให้รุ่งเรืองได้ดีกว่าบุตร์ที่เลวทรามตั้ง ๑๐๐ คน ฯ

๒๖ พระจันทร์เปนเครื่องส่องในทวีป สามีเปนเครื่องส่องในนารี พระธรรมเปนเครื่องส่องในโลกสาม บุตร์ดีงามเปนเครื่องส่องสกุล ฯ

๒๗ ปวงบัณฑิตเล็งเหนฐานะห้าประการจึงปราถนาบุตร์ คือเราเลี้ยงลูกแล้วมันจักเลี้ยงเรา ๑ ทำกิจให้เรา ๑ วงศ์สกุลจักดำรงยืน ๑ ลูกจักปกครองมรดก ๑ อีกอย่างหนึ่งจักส่งทักขิณาไปให้แก่พวกปิตฤ ๑ ฯ

๒๘ ความรักด้วยตัณหา ในภรรยาหรือในบุตร์ธิดาแลในอื่น ๆ ก็ตาม ล้วนแต่จะนำให้เสื่อมจากคุณที่ชอบเสีย เหตุนั้นควรรู้จักรักให้เปนประโยชน์ ไม่ควรผืนอำนาจแห่งเหตุ ฯ

๒๙ บุตร์ศิษย์ของใครที่บิดา มารดา อาจารย์ของเขากลัวจะเหนื่อยแล้วก็มักเปนคนโง่ มีร่างกาย

ไม่แขงแรง แลจะต้องลำบากมาก ฯ

๓๐ คนที่รักตนหรือรักบุตร์ ธิดาแล้วเลี้ยง ดูกัน ด้วย อาหารแต่พอให้ร่างกายอ้วนพี หาได้มีการ ศึกษาให้เกิดความรู้ วิชา ธรรม หรือ อย่าง ต่ำ วิชาหนังสือ วิชา เลขแล วิทยา ศาสตร์ อย่างใด ไม่ ก็มีคติไม่ผิดจากสุกรอันเขาเลี้ยงให้ อ้วนพี เพื่อประโยชน์เพียงเอาไว้กินเนื้อ ฯ

๓๑ ธีรชนท่านว่าเปนบัณฑิต เพราะเข้าใจประโยชน์ ทั้งสอง คือประโยชน์ปัจจุบัน แลประโยชน์ ในเบื้องน่า ฯ

๓๒ ผู้อื่นทำประโยชน์ให้ก็เสมือนพงษ์พันธุ์ ฝ่าย พงษ์พันธุ์ที่ไม่ทำประโยชน์ให้ ก็เหมือน คนอื่น พยาธิเกิดกับกายเปนของไร้ประโยชน์ ส่วนยาในป่ากลับมีประโยชน์ได้ ฯ

๓๓ บุตร์อติชาตดีกว่าบิดา หรืออนุชาตพอเท่า เทียมบิดาบัณฑิตย่อมต้องการ แต่ที่เปน

ยวชาตเลวกว่าบิดาท่านไม่ปราถนา เปน ลูกล้างสกุล ฯ

๓๔ พื้นที่ถึงจะดีมีโอชะบริบูรณ์ แต่เมื่อเจ้าของไม่รู้จักเพิ่มพูลประโยชน์ เช่นไม่รู้จักปลูกสร้างไม้ดอกไม้ผลที่ดี มีแต่ทิ้งไว้ให้รกเปนพงก็ไม่มีราคา กลับจะสู้ที่ป่าแต่เขารู้จักปลูกสร้างไม่ได้ ข้อนี้ฉันใด คนก็เหมือนกัน ถึงเกิดในตระกูลสูงศักดิ์ แต่ไม่รู้จักแสวงหาวิชา ก็เกิดมาเปนอยู่รกสกุล หาประโยชน์มิได้ ฯ

๓๕ อันธรรมดาสิ่งเหลวอ่อน ก็ต้องมีภาชนะเปนเครื่องรับรองจึงจะทรงตัวอยู่ได้ เหมือนทารกผู้ยังอ่อน ก็ต้องมีพ่อแม่หรือพี่เลี้ยงคอยประคองไว้ ฯ

๓๖ ส่วนของที่กล้าแข็งแล้ว แม้จะเอาไปโยนไว้ที่ไหน ก็คงอยู่ในที่นั้นได้ไม่เสื่อมเสียฉันใด

คนดีก็ไม่ต้องหวั่นไหวในที่นั้น ๆ ฉันนั้น ฯ

๓๗ ลูกเอย เจ้าจงรู้วิทยาในกาลทุกเมื่อเถิด อย่าให้ครูอาจารย์ลำบากเลย เปนพระราชา คนยังบูชาแต่ในประเทศของพระองค์ เปนนักปราชญ์คนบูชาทุกสถาน ฯ

๓๘ จงเปนนักปราชญ์เถิดลูก มัวคร้านอยู่ใย คนโง่ต้องเปนคนแบกหาม ในโลกนี้เขาบูชานักปราชญ์กัน ลูกเอยเจ้าจงเปนคนฉลาดทุก ๆ วันเถิด ฯ

๓๙ บัณฑิตเต็มเปี่ยมด้วยความรู้ หากทราบว่ามีอยู่ในที่ใด อันผู้แสวงความรู้พึงไปสู่ที่นั้นด้วยอุสาหะอันใหญ่เทียว ฯ

๔๐ ผู้ต้องการความรู้ ใคร่ครวญแล้ว พึงแสวงหาความรู้ในครูผู้ถี่ถ้วน ธรรมดาเข้าอันสุกในหม้อ แม้ (ตักใส่) ในภาชนะก็คงเปนอย่างนั้น ฯ

๔๑ ดวงมณีบ่ห่อนมีทุกภูผา แก้วมุกดามิใช่อยู่ทุกช้างมัน อันไม้จันทน์หรือจะมีทุกไพรสณฑ์ บัณฑิตชนก็ไม่มีทุกหนแห่ง ฯ

๔๒ ความเชื่อ ๑ ความละอาย ๑ ความเกรงกลัว ๑ ความเปนผู้สดับมาก ๑ ความเพียร ๑ สติ ๑ ปัญญา ๑ ผู้ใดถึงพร้อมด้วยธรรม ๗ ประการนี้ท่านว่าเปนบัณฑิต ฯ

๔๓ สายบัวเปนเครื่องวัดน้ำ กิจการที่ทำเปนเครื่องวัดสกุล คำรมที่พูดเปนเครื่องวัดปัญญา ความเหี่ยวแห่งหญ้าเปนเครื่องวัดพื้นดิน ฯ

๔๔ สูเจ้าจงเปนผู้ใฝ่ความดี มีความรู้แม่นยำ หมั่นสอบถาม พึงเข้าใกล้ท่านที่มีศีลมีความรู้มากโดยเคารพ ฯ

๔๕ เพราะการหมั่นสดับ ความรู้จึ่งเจริญ แลความรู้ย่อมเจริญขึ้นได้ด้วยปัญญา อาศัยปัญญาจึ่งจะรู้จักประโยชน์ ประโยชน์ที่รู้

แล้ว จักนำสุขมาให้ ฯ

๔๖ การลุกรับ และการบำรุง การเชื่อฟัง และการบำเรอ การเรียนศิลปโดยเคารพ (ความดีเหล่านี้) คนฉลาดพึงยังครูให้โปรดปรานได้ ฯ

๔๗ ในที่ใด คนขี้เกียจและคนขยัน คนกล้าและคนขลาด ได้รับความยกย่องเสมอกัน พวกสัตบุรุษย่อมไม่อยู่ในที่นั้น เออก็ใครจะทำให้มันต่างกันได้ ฯ

๔๘ สีหะหนึ่ง คนดีหนึ่ง ช้างสารหนึ่ง ย่อมทิ้งถิ่นที่ไม่ดีไปหาสถานที่ ๆ เหมาะ ส่วนกาก์หนึ่ง คนชั่วหนึ่ง มฤคหนึ่ง ย่อมคอยท่าความตายอยู่ในถิ่นเดิม ฯ

๔๙ ต้นไม้อาศัยพื้นที่ดี ย่อมมีดอกและผลออกสพรั่ง ผู้ที่เข้าไปอาศัยคนดี ก็ย่อมมีความดีเจริญยิ่งขึ้น ฯ

๕๐ ฟัน ผม เล็บ ขน ออกจากที่เดิมของตนไม่งามเลย ผู้มีความคิด รู้อย่างนี้แล้ว ไม่ควรทิ้งถิ่นตนเสียง่าย ๆ ฯ

๕๑ ในถิ่นใด มีแต่ความอับปมาน และความดูหมิ่นสัตบุรุษ มีแต่การนับถือคนเลว บุคคลไม่ควรอยู่ในถิ่นนั้นทั้งวัน ฯ

๕๒ แม้สัตบุรุษก็พึงเป็นคนไม่ดีได้ ด้วยการคบหากับอสัตบุรุษ พึงเปรียบกับถนนที่รกไปด้วยขยะมูลฝอย แม้จะตรงก็ไม่ดี ฯ

๕๓ สำหรับสรีระและความดี มีแผกกันไกลที่สุด สรีระจักสลายชั่วขณะ ส่วนความดีดำรงค์อยู่ตลอดกัลป์ ฯ

๕๔ ผู้ใหญ่หรือเถระ ต้องมีคุณ ๕ เหล่านี้คือ ศรัทธาความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ๑ หิริความละอายบาป ๑ โอตตัปปะสะดุ้งกลัวต่อบาปอกุศล ๑ วิริยะมีเพียรอันปรารภแล้ว ๑ มี

ปัญญารู้ทั่วในกุศลากุศล ๑ ดังนี้จึงควรเปนที่ตั้ง
สักการะเคารพของสพรหมจารีทั้งหลาย ฯ

๕๕ ปัญญาแตกฉานในอรรถ ๑ ปัญญาแตกฉานในธรรม ๑ ปัญญาแตกฉานในนิรุกติภาษาต่างๆ ๑ ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ ความสว่างในใจ ๑ ความเปนผู้แคล่วคล่อง ว่องไวมิได้เกียจคร้าน ชำนาญในกิจที่สพรหมจารีจะพึงถาม ว่า อย่างไร ๑ ธรรมเปนอลังการ ๕ ประการเหล่านี้ ประดับแล้ว ย่อมเปนที่รักเคารพนมัศการของสพรหมจารีทั้งหลาย ฯ

๕๖ สจฺจ ความประพฤติเปนคนจริง มั่นคงไม่คลอนแคลนเพราะอคติ ๔ ทั้งสี่ ๑ ธมฺม ความเปนผู้รู้จักเหตุ ๑ อวิหึสา ความไม่เบียดเบียฬ ๑ สญฺญม ความเปนผู้สำรวมระวัง ๑ ทม ความฝึกตน ๑ ธรรม ๕ ประการเหล่านี้ ทำบุทคลให้เปนผู้ใหญ่ ทำบรรพ

ชิตแม้ผู้ใหม่ให้เปนเถระ ฯ

๕๗ หากผู้ไม่เชื่อประโยชน์ประจำภพน่า แม้ผู้นั้น จะ ถูก จับ ตัวไป ปล่อยใน อาวาส ของ ชาวสวรรค์ก็ไม่เหนอะไร ฯ

๕๘ คนนอนมาก คนไม่สันโดษ อกตัญญู แลคนขลาด เหล่านี้ย่อมไม่อาจศึกษาอาจาระอันดีแม้ในการไหน ๆ ฯ

๕๙ ผขมยามเดียวสำหรับท้าวพระยา นอนสองยามสำหรับคนนักปราชญ์ สามยามสำหรับชาวบ้าน แต่สี่ยามสำหรับคนเข็ญใจ ฯ

๖๐ ความโลภ ความตระหนี่ ความโกรธ ความมัวเมา ความถือตัว ความลบหลู่ ความฤษยา ความประมาท ความเกียจคร้าน ความนอนมาก เหล่านี้มีในคนใด ย่อมทำคนนั้นให้เปนคนเลว ฯ

๖๑ กำลังแขน ๑ กำลังอำมาตย์ ๑ กำลังโภค ๑

กำลังชาติสูง ๑ ทั้ง ๔ กำลังนี้ ปัญญา แล เปนกำลังที่ประเสริฐแรงกว่า ฯ

๖๒ ปราชญ์มีเมธา พิจารณาถี่ถ้วน ย่อมตั้งตัวได้ด้วยทุนทรัพย์แม้น้อย ดังก่อไฟทีละน้อยให้ลุกโพลง ฯ

๖๓ สิ่งที่ไม่ควรได้ก็ไม่ต้องปรารถนา แม้สิ่งที่ฉิบหายไปก็ไม่ต้องเสร้าโศก แลได้สมบัติที่ควรดูดดื่มก็ไม่มัวเมา คนชนิดนี้ เปนบัณฑิตโดยแท้ ฯ

๖๔ ผู้ใดแลเปนผู้รู้จักคุณ แลตอบแทนคุณ เปนนักปราชญ์ เปนเพื่อนที่ดี เปนเพื่อนยั่งยืน เมื่อเพื่อนได้รับทุกข์ช่วยทำกิจโดยไม่รังเกียจ ปราชญ์ย่อมกล่าวผู้มีภาวะเหนปานนั้นว่า คนดีในโลก ฯ

๖๕ ผู้บัดลุประโยชน์ใหญ่ คือวิชาแลสมบัติ เปนผู้ไม่มีความเย่อหยิ่งเทียวไป ผู้นั้นท่านว่า

เปนบัณฑิต ฯ

๒๖ ห้ามกันในการที่ไร้ประโยชน์ แลชักจูงในการที่เปนประโยชน์ แลไม่ละทิ้งในยามวิบัติ นี้เปนลักษณะของมิตร์โดยย่อ ฯ

๒๗ เปนความจริง เพราะเหตุที่เกี่ยวข้องจู้จี้กันก็ดี เพราะเหินห่างเสียทีเดียวก็ดี เพราะขอไม่เปนเวลาก็ดี ด้วยเหตุสามนี้ มิตร์ทั้งหลายย่อมจางกันได้ ฯ

๒๘ พึงยึดใจคนโลภโดยแบ่งประโยชน์ให้ คนหยิ่งโดยถ่อมตน คนโง่โดยคล้อยตามใจ แต่บัณฑิตต้องโดยความจริง ฯ

๒๙ บ่วงของผู้มีปัญญาย่อมคล้องคนผู้มีกิเลศไว้ในอำนาจได้ ฯ คือใครเปนคนสูงเจ้ายศเจ้าศักดิ์ ก็จักต้องติดสง่าด้วยความอ่อนน้อม ถ้าเปนคนกล้าสามารถก็จะถูกประหารด้วยวาจายกยอยั่วเย้าให้หึกเหิมจนเสียสามัคคี ถ้า

เปนคนมีกำลังน้อยต้อยต่ำจะต้องตามท่าน ด้วยเพิ่มให้ทีละน้อย ถึงเปนคนเสมอกันเมื่อเพิ่มพูดความพยายามเข้าข้างหนึ่ง ในไม่ช้าก็คงเห็นผล ฯ

๗๐ ผู้มีสามารถมาก รับภาระอะไรเล่าจะรู้สึกหนัก จะโมยวิ่งหนีเขา ทางไหนเล่าจะชื่อว่า ไกล คนมีวิทยาไปประเทศไหน เล่าจะรู้สึกแปลก คนพูดน่ารัก พบใครเล่าจะไม่รู้สึกเปนคนกันเอง ฯ

๗๑ นางผู้ดำรงค์ในธรรมเปนนิตย์ เวลาจะนอนก็มีรัศมีเปล่งปลั่ง สั่งสอนพี่น้องในความดีนารีเช่นนี้ ยอมกันแล้วว่า นางประเสริฐ ฯ

๗๒ คนฉลาดสมบูรณ์ด้วยคุณความดี ย่อมน้อมตนลงแม้คนชั้นต่ำก็เข้ากันได้ เหมือนไม้ผลดกกิ่งย่อมน้อมลงฉนั้น ฯ

๗๓ แก่นจันทน์แม้จะแห้งเกราะก็ไม่คลายหอม บัณ

ฑิตแม้ได้ทุกข์ก็ไม่ละธรรม ไม่ต้องป่วย
กล่าวถึงในเวลาปกติสุข ฯ

๗๔ เสือ-แลสีหราชมีอำนาจแม้ในเวลาอยู่ในกรง
มีเสียงแลรอยเท้า เปนที่พรั่นพรึงของสัตว์อื่น
แม้มนุษย์ ปราชญ์ผู้ปรีชารู้เท่าเหตุผล ถึง
จะไปอยู่ในที่ใด ก็คงอาจมีสง่าเปนที่เกรง
ใจของคนดีเปนนิตย์ ฯ

๗๕ บัณฑิตเหนภัยที่ยังไม่มาถึงแล้ว พึงหลีก
เลี่ยงเสียแต่ไกล แต่ครั้นเหนภัยที่มาถึงเข้า
ย่อมไม่หวาดหวั่น ฯ

๗๖ การอบรมในที่ต่ำย่อมบั่นรอนสิริ คนขอทาน
ย่อมบั่นรอนความเคารพ การยกยอย่อม
บั่นรอนคุณความดี การไม่สำรวมย่อมบั่น
รอนใจ ฯ

๗๗ เมื่อไม่มีโอกาศจะหางารที่พอใจทำได้ ก็ควร
ต้องฝืนใจทำที่เปนประโยชน์ แม้ไม่พอใจทำ

ไปก่อนดีกว่า จริงอยู่ในคราวแรกต้องลำบากหนักใจ แต่ทำไปพออยู่ตัวเสียแล้วก็ไม่ต้องฝืน เช่นไม้แม้เปนของไม่มีวิญญาณ ถ้าคดในชั้นแรกดัดก็ยาก แต่ใช้ง่ามไม้หรือเครื่องถ่วงไว้นาน ๆ พออยู่ตัวเสียแล้ว ปลดเครื่องดัดเครื่องถ่วงออกเสีย ก็คงตรงอยู่ได้ ฯ

๗๗ สรรพสิ่งที่บุคคลเสพแลกิริยาที่ประพฤติไม่เลือกว่าดีหรือเลว ถ้าบ่อยเข้า ย่อมติดแน่นเปนนิสัยฝังอยู่ในสันดาน ยากที่จะเปลื้องได้ เหตุนั้นบัณฑิตจึงเลือกฝึกกายวาจาตลอดถึงจิตต์แต่ในทางดี เพื่อให้เปนผู้มีธรรมคิดสันดานจนเปนนิสัย แลจะได้ไม่ต้องประสพทุกข์ ฯ

๗๘ ความดีที่ทำไว้แม้ครั้ง ๑ ก็เปนเครื่องชูใจให้ชื่นตั้งร้อยครั้งหรือยิ่งกว่า คือพอเริ่มก็เริงใจ

ได้ทำสมคิดจิตต์ก็ชื่น กาลอื่นต่อไปก็เปนสุข ไม่ว่าจะอยู่ในบ้านหรืออยู่ในป่า จะอยู่ในนาหรืออยู่ในสวน จะนั่งนอนหรือยืนเดินอยู่ก็ตาม เมื่อนึกถึงก็ย่อมเปรมปรีดิ์ปราโมทย์ แม้ผู้ที่ได้เห็นประโยชน์ที่เราทำแล้วก็มีใจสรรเสิญเจริญพร แลไว้วางใจในการอื่น ๆ อีกต่อไป ฯ

๗๐ ความชั่วที่คนทำไว้ครั้ง ๑ แต่ความชั่วนั้นโหดร้ายกลับทำโทษผู้ทำความชั่วตั้งร้อยครั้ง หรือยิ่งกว่า ตั้งแต่เริ่มทำก็ร้อนใจ ทำลงไปก็เสียชื่อเสียง ต่อไปก็ไม่มีใครนับถือไว้วางใจตั้ง ๑๐๐ อย่าง ๑๐๐๐ อย่าง นึกถึงก็เศร้าหมองใจ เหมือนต้นไทรเกิดแต่มะเล็ดเดียว แต่มีลูกนับไม่ถ้วน ฯ

๗๑ สูจงทราบว่า บาปอำนวยทุกข์ บุญอำนวยสุข หากปนกันก็สุขบ้างทุกข์บ้าง ผล

แห่งกรรมทุกอย่าง ย่อมมีลักษณะเหมือนกันกับเหตุ ฯ

๘๒ ไม่มีมิตรจะเสมอด้วยวิทยา ไม่มีข้าศึกอันจะเทียมพยาธิ ไม่มีความรักเสมอด้วยตน ไม่มีกำลังยิ่งกว่ากรรม ฯ

๘๓ ความถึงสุขมีเพราะทำดี ความถึงทุกข์มีเพราะทำชั่วไว้ก่อน ผู้ไม่เหนดังนี้ เปนพาล ฯ

๘๔ บุทคลจะเปนคนถ่อยเพราะชาติก็หาไม่ แลจะเปนพราหมณ์เพราะชาติก็หาไม่ จะเปนคนถ่อยก็เพราะกรรม แลจะเปน พราหมณ์ก็เพราะกรรม ฯ

๘๕ หากผู้ใดไม่เชื่อผลแห่งบุญแลบาปโดยจริงไซร้ผู้นั้นเว้ย พึงเอาแว่นมาส่องหน้าตนโดยเร็ว ฯ

๘๖ ผู้เฒ่าไม่เคารพ คบครูโดยมายา ย่อมไม่ได้ประโยชน์ที่ควรจะได้ ฯ

๘๗ คนอกตัญญูอาสัตย์ อาธรรม ประพฤติทุรกรรม

ด้วยกลโกง แม้จะลวงผู้เขลาให้รักใคร่ โดยไม่ล่วงรู้แลจะอำนวยพรไชยให้เขาสักเท่าไร ก็เท่ากับแช่งด่าที่จะให้เขา ล่มจมในภูมิอันวิบัติที่ประกอบด้วยทุกข์ อธมฺโม นิรยํ เนติ ฯ

๘๘ พ่อแม่แลครูอาจารย์ แม้จะรักใคร่สงสารบุตร์ธิดาแลศิษย์ของตนแล้วประสาทพรให้ พรนั้นไซร้จะขลังหรือศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งให้กิจของบุตร์แลศิษย์สมประสงค์ ก็เพราะบุตร์หรือศิษย์นั้นเคารพนับถือเชื่อถ้อยตั้งอยู่ในสัจในธรรม ธมฺโม ปาเปติ สุคฺคติ ฯ

๘๙ คนเราย่อมเคารพนับถือบูชากัน ก็เพราะมีอุปการแก่กัน เช่น บิดามารดา กับบุตร์ธิดา อุปัชฌายอาจารย์ กับ สัทธิวิหาริกอันเตวาสิก แต่คนที่เราจะเชื่อถือไว้ใจรักใคร่นั้น ไม่ใช่เพราะเปนบิดามารดาญาติพี่น้องลูกหลานของเรา แลไม่ใช่เพราะเปนอุปัชฌาย์

อาจารย์เจ้านายของเรา ไม่ใช่เพราะเปนมิตร์สหายของเรา เท่านั้น ผู้ที่เรานับถือแลบูชาเชื่อแลไว้ใจอย่างยิ่งนั้น เพราะท่านเปนผู้ที่มีคุณความดี คือมีความรู้สามารถมีศีลมีธรรมไม่ลำเอียงเปนหลัก ๆ ถ้ายิ่งได้มีโอกาศประกอบน่าที่ อันเปนเหตุโยงสามัคคีให้สนิท เช่นได้เปนศิษย์อาจารย์กันก็ดี เปนบิดามารดา บุตร์ธิดาของกันก็ดี หรือเพียงเปนญาติมิตร์สถานใดสถานหนึ่ง หรือทั้งสองสถานก็ดี ก็ยิ่งทวีความรักใคร่นับถือไว้ใจให้สนิทแน่นขึ้น ข้อนี้เปนความจริงที่ผู้พิจารณาแล้ว ไม่อาจคัดค้านได้ เหมือนคนเจ็บตาก็ต้องไว้ใจนายแพทย์ที่ชำนาญในทางนั้น ยิ่งกว่าบิดามารดาหรือบุตร์ของตน ผู้มิได้มีความรู้ในทางรักษาตา ฯ

๔๐ การกิน เมถุน นอนแลความกลัว ๔ นี้ มีใน

สัตว์เดรฉานแลมนุษย์เหมือนกัน แต่ความรู้แลความประพฤติดี แยกให้มนุษย์พิเศษกว่าสัตว์เดรฉาน ฯ

๙๑ ถึงเขาจะเปนกรรมกร หรือคนอาศัยก็ตามที่แต่เปนคนรักดีมีศีลมั่นคง มีปัญญาเฉียบแหลม ขยันในน่าที่ทำกิจเช่นนี้ ย่อมจะได้รับยกย่องให้เปนหัวน่าในที่นั้น ๆ ฯ

๙๒ ไม้รอดสพานอันคนข้ามกรายอยู่เปนนิตย์ แต่เอามาสลักให้เปนรูปท่านผู้ศักดิ์สิทธิ์ก็ย่อมมีคนกราบไหว้นับถือ คนแม้เกิดในสกุลต่ำ แต่มีปัญญาฝึกตนเปนคนดี มีคุณธรรมของผู้พิเศษเปนอลังการ ก็ย่อมเปนผู้พิเศษมีอภินิหารกว่ารูปสลักนั้นเปนไหน ๆ ฯ

๙๓ การฝึกหัดเพื่อหวังผลานิสงส์ที่ชอบ ไม่ใช่เปนคุณที่คนใจอ่อนจะพึงทำได้ง่าย เพราะฉนั้นควรต้องหาอุบาย ทำส่วนที่ง่ายให้ได้

ก่อนแล้วจึ่งเลื่อนขึ้นไป ไม่จมอยู่เฉภาะในคุณที่ได้แล้ว อันเปนส่วนเบื้องต่ำ ฯ

๙๕ ความเปนผู้ระวังในน่าที่ ย่อมรักษาความดีไว้ได้ แลให้ความดีจำเริญขึ้น ฯ

๙๕ ทุกข์โทษทั้งหลาย ย่อมเจริญเพราะความย่อยยับ ๆ ย่อมเกิดแต่ความประมาท แลความประมาทเกิดแต่ความเมา ผู้รู้จะไม่ละความเมาหรือ ฯ

๙๖ ผู้เขลาไม่เอาธุระฝึกจิตต์ของตนให้ดี สิ่งที่เปนคุณก็กลับเหนเปนโทษ ไม่มีโอกาศได้ถือเอาประโยชน์สุข เพราะมัวแต่รบกับทุกข์อยู่ร่ำไป ฯ

๙๗ ผู้เหนความผิดของตนด้วยพิจารณา ย่อมระอาต่อความสับเพร่าที่มีในสันดานตน ฯ

๙๘ ความดีความงามที่บุทคลพยายามทำให้เกิดขึ้นได้ ถึงมากสักเท่าไร แต่ถ้ามีสิ่งมีชั่วปน

อยู่แล้ว ก็ไม่พ้นที่ประชาชนจะยกเอาข้อบกพร่องนั้น ๆ ขึ้นติเตียน ฯ

๙๙ กระจกเงาที่คดโค้งโป่งเว้า ย่อมทำเงา ห่งรูปที่ปรากฏให้วิปลาศ ผู้ไม่พิจารณาย่อมเหนเปนของปลาด แลยินดีบ้างเสียใจบ้างฉันใด เหตุแลผลแห่งเรื่องที่ประสงค์ คือธรรมที่บุคคลคิดไปไม่รอบคอบก็ย่อมทำ เขาให้ หลง แล ประพฤติเขว ผิดทางจนถึง ต้องเดือด ร้อนได้ ฉันนั้น เพราะเหตุฉนั้นจะทำอะไรลงควรคิดให้รอบคอบก่อนดีกว่า ฯ

๑๐๐ ผู้รู้จักเจ็บแสบเพราะเหนความผิดของตน ผู้นั้นจะกลับเปนคนดีได้ด้วยการสังวรแลใช้ความคิดพิจารณ์ โดยรอบคอบ ฯ

๑๐๑ มาณพผู้ทอดทิ้งการงารโดยอ้างเลศ ว่าหนาวนัก ร้อนนัก สายมากเสียแล้วเช่นนี้ คราวโชคย่อมล่วงไปเสีย ฯ

๑๐๒ ผู้ทำอะไรไม่เปน ก็เพราะไม่มีพินิจแลคิด อยู่ข้างเกียจคร้าน ไม่ใส่ใจที่จะหาโอกาศทดลองกำลังความคิดของตนเองเช่นนั้น เอาโล่ห์อย่างเลวทรามขึ้นบ้องหน้า กล่าวคือร้องบอกออกไปโดยไม่มียางอายว่า ฉันไม่เคยทำ เมื่อโล่ห์เลวบ้องหน้าเขาอยู่เช่นนี้ตลอดไป ชีวิตของเขาก็เบาราคา แลหมดไปหาทำอะไรได้ไม่ ฯ

๑๐๓ ทรัพย์ย่อมเจริญขึ้นเพราะอาศรัย ความ เปน ผู้ลเอียดลออ รู้จักประหยัดจ่ายส่วนที่ได้ไม่ให้หมดตัว ส่วนเหลือคราวละน้อย ๆ นั้นแลประสมกันขึ้นเปนส่วนมาก ฯ

๑๐๔ บัณฑิตเหนความสิ้นไปแห่งยาหยอดตา แลความพอกพูนแห่งจอมปลวก แลความเพิ่มพูนแห่งน้ำผึ้งฉนี้แล้ว จึงควรจะอยู่ครองเรือนฯ

๑๐๕ คนเกียจคร้านจะมีศิลปที่ไหน คนไม่มีศิลปจะหาทรัพย์ที่ไหน คนไร้ทรัพย์จะมีเพื่อนที่ไหน คนไร้เพื่อนจะมีสุขที่ไหน คนไร้สุขจะมีบุญที่ไหน คนไร้บุญจะได้นิพพานแต่ไหนมา ฯ

๑๐๖ ต้องการทรัพย์ พึ่งค้าขาย ต้องการศิลปพึ่งคบท่านผู้มีความรู้มาก ต้องการบุตรพึ่งหาภริยาสาว ต้องการเปนขุนนางของพญา พึ่งประพฤติให้ต้องราชนิยม ฯ

๑๐๗ อันคนมีทรัพย์จะมีได้อย่างไร ข้อนี้ถ้าไม่สนใจให้รู้จักกระเหม็ดกระแหม่ ก็จะแลไม่เห็นว่า ความมั่งมีนั้นจะมีขึ้นอย่างไร ฯ

๑๐๘ มีสลึงพึงประจบให้ครบบาท อย่าให้ขาดด้วยเปนของต้องประสงค์ ถ้ามีน้อยกินน้อยค่อยบรรจง อย่าจ่ายลงให้มากจะยากนาน ฯ (สุนทรภู่)

๑๐๙ การทำน่าที่ได้ไม่อากูลคั่งค้าง จัดเปนมงคลอันอุดม คือเปนเหตุเครื่องเจริญ ฯ

๑๑๐ อันคนมีทรัพย์เขานับหน้า ถึงแม้ว่าจะเกิดในสกุลเข็ญใจก็ยังมีผู้เกรงขาม ฯ

๑๑๑ อันคนที่จนถึงหากว่าจะเปนคนมีสกุลยศศักดิ์มาแต่เดิมอย่างไรก็ดี ก็คงหาผู้ที่จะเคารพนับถือยำเกรงได้ยาก ฯ

๑๑๒ คนไร้ทรัพย์เพื่อนก็ทิ้ง ลูกเมียแลพี่น้องร่วมท้องกันก็อาจทิ้งได้ ส่วนคนที่มีทรัพย์เท่านั้นย่อมงดงาม ทรัพย์ย่อมเปนสหายใหญ่ในโลก ฯ

๑๑๓ ผู้ขอย่อมไม่เปนที่ชอบใจของผู้ให้ แต่เมื่อขอไม่ให้ก็ไม่เปนที่ชอบใจของผู้ขอ เหตุนั้นคนที่ประเสริฐในโลก จึงควรรวบรวมทรัพย์แลศิลปไว้ ฯ

๑๑๔ ผู้ที่ทำตนให้ยากจน แลบ่นเพ้อไปขอผู้อื่น

ท่านว่าเทวดาผู้รักษาศิริของผู้นั้น ย่อมละทิ้งไป หมดสง่า หมดสวย ฯ

๑๑๕ คำว่า ขอท่านจงให้ ออกจากปาก เทวดาประจำกายทั้ง ๕ คือ ปรีชา ๑ เกียรติคุณ ๑ ความรู้ ๑ ความละอาย ๑ แลศิริคือมิ่งขวัญ ๑ เหล่านี้ย่อมละไป ฯ (คือไม่อยู่รักษาคนขี้ขอนั้น)

๑๑๖ เศษหนี้ ๑ เศษไฟ ๑ เศษสัตรู ๑ ก็เช่นกัน มันย่อมเจริญขึ้นทุกที่ ฯ เหตุนั้นพึงกำจัดอย่าให้เหลือเศษ ฯ

๑๑๗ การมีทรัพย์มาก เปนเหตุให้จิตต์กำเริบเติบโตเหยอทยานไปต่าง ๆ มีการขยายภูมิแลประดับประดาให้งดงาม แล พยายาม ที่จะให้ทรัพย์เจริญมั่นคงจนเกินการ ย่อมทำใจให้พลุกพล่านอยู่เสมอ เพราะกิจเหล่านั้นสมคิดบ้างไม่สมคิดบ้าง ถ้าสมหวังก็อยากให้

มั่งคั่งมั่นคงเจริญดียิ่งขึ้นกว่านั้น ถ้าไม่สม
ประสงค์ ก็ให้จงใจแก้แลมีผิวพรรณเศร้า
หมอง เหตุนี้ คนมีทรัพย์ควรมีสติแลรู้
ประมาณ ฯ

๑๑๘ ทานเปนยาเสน่ห์ให้เจริญยศ ตระหนี่มีแต่
ทำให้หมดพวกพ้อง ฯ

๑๑๙ คนบอกได้ ๔ ส่วน คนทำงานได้ ๓ ส่วน
เจ้าของทานได้ส่วนเต็ม คนอนุโมทนาได้ส่วน
เดียว ฯ

๑๒๐ พึงสละทรัพย์เหตุองค์อันประเสริฐ (อวัยวะ)
พึงสละองค์เถิด รักษาชีวิตไว้ นรชน
พึงสละทรัพย์แลองค์แลชีวิตแม้ทั้งหมด เมื่อนึก
ถึงธรรม ฯ

๑๒๑ พึงสละคนหนึ่งเพื่อประโยชน์แก่สกุล พึง
สละสกุลหนึ่งเพื่อประโยชน์ทั้งตำบล พึง
สละตำบลเพื่อประโยชน์ทั้งจังหวัด พึงสละ

แผ่นดินเพื่อประโยชน์ตนในทางธรรม ฯ

๑๒๒ อันผู้มีปรีชาพึ่งมีอัธยาศัยเผื่อแผ่ สงเคราะห์มิตรทั้งหลาย ในชั้นต้นควรบำรุงสมณ แลพราหมณ์ให้อิ่มหนำในกาลทุกเมื่อ ฯ

๑๒๓ ทรัพย์ของคนดีแม้น้อย ก็เปนที่พึ่งได้ ดุจน้ำในสระ ของคนถ่อยแม้มากก็พึ่งไม่ได้ เปรียบเสมือนน้ำในทเล ฯ

๑๒๔ ทรัพย์สมบัติอำนาจ ยศ ศักดิ์ แลสัตรี ๔ สิ่งนี้ เปนมารผจญมนุษย์ผู้ไร้สติปัญญาให้ปั่นปี่ไปตามกัน ฯ

๑๒๕ เปนนักเลงเหล้า ๑ เที่ยวกลางคืน ๑ ไปสู่โรงมหรศพดู ๑ เปนนักเลงเล่น ๑ คบมิตรชั่ว ๑ เกียจคร้าน ๑ ชนเหล่านี้แม้มีโภคะมากก็ต้องฉิบหาย ฯ

๑๒๖ นอนตื่นสาย ๑ เกียจคร้าน ๑ ดุ ๑ ผัดเพี้ยนเวลา ๑ เดินทางไกลคนเดียว ๑ เสพ

ภรริยาผู้อื่น ๑ ผู้เสพกิจ ๖ อย่างนี้ จัก
เปนไปเพื่อความฉิบหาย ฯ

๑๒๗ เข้าในนาดอนอันเจ้าของไม่ไถเท่อกให้ดีก็คงมี
เขาลีบมาก เหมือนพลเมืองที่ไร้การฝึกหัด
สั่งสอนก็เปนคนอันธพาลมากฉันนั้น ฯ

๑๒๘ คนที่เกิดในหมู่ชนที่เปนคนศึกษาเล่าเรียนแล
ประพฤติชอบ แต่เขายังสมัคประกอบทุจริต
มีจิตต์ผักใฝ่แต่การหาทรัพย์ แลคิดฤษยา
ล้างผลาญผู้อื่นเช่นนี้ก็มี เหมือนเข้าในนา
อันเปนพื้นที่ดี เจ้าของทำดีแล้ว ก็ยังมี
เข้าลีบเข้าปะปน ที่จะต้องผัดโรยอยู่มาก ฯ

๑๒๙ การศึกษาวิชาธรรม ความรู้พระคัมภีร์
มากของคนชั่ว จะทำให้เขาละทุจริตหา
ได้ทุกคนไม่ เพราะคนชั่วมุ่งแต่ประโยชน์
ภายนอกเปนที่ตั้ง ความรู้จึ่งพลอยเปน
ของภายนอกไปด้วย หาได้เปนประโยชน์

ที่แท้จริงไม่ ฯ

๑๓๐ หมู่ภมรต้องการดอกไม้ ฝูงแมลงวันต้องการของเน่า เหล่าคนดีย่อมต้องการคุณ พวกคนชั่วต้องการโทษ ฯ

๑๓๑ สิ่งชั่วถึงร้ายกาจอย่างไรก็ตาม ที่คนพาลจะทำไม่ได้เปนไม่มี ฯ รู้เช่นนี้ไม่ควรโกรธคนพาล แลไม่ควรไว้ใจคนพาลในที่ทั้งปวง ฯ

๑๓๒ คนมีปัญญาแม้มีเดชเสมือนไฟ เมื่ออยู่ในสถานที่ไม่มีใครรู้จัก จะต้องอดทนความขู่ตะคอกแม้แห่งทาส ฯ

๑๓๓ การที่เราเห็นว่าความชั่วอย่างนั้น ไม่น่าที่คนเช่นนั้นจะทำได้เลย เปนความเห็นผิดอย่างตรงกันข้ามก็มี เพราะกิเลศทำให้มนุษย์หูหนวกตาบอดได้ เหตุนั้นความรอบคอบเปนคุณที่ควรสงวนแท้ ฯ

๑๓๔ หากคนดีวิวาทกัน เขาก็พลันสมานกันเข้า

อีก แต่คนพาลเทลาะกัน ก็ดุจใบไม้ที่ขาดจากกันแล้ว เขาเหล่านั้นไม่ถึงความสงบได้ ฯ

๑๓๕ ผู้ไปเก็บเอาความเสียที่คนอื่น ๆ ประพฤติมาเปนเครื่องเศร้าหมองใจตัวนั้น ควรเรียกว่าคนโง่หรือคนฉลาด ฯ

๑๓๖ ควรแลหรือที่เธอจะโสกเพราะโทษะ ก็โทษะนั้นมันได้แก่ความคลั่งประเดียวหนึ่งเท่านั้น จะปล่อยให้เพลิงโทษะเข้าเผาหฤทัยทำอะไร ฯ

๑๓๗ คนโกรธไม่รู้จักผล คนโกรธไม่รู้จักเหตุ ความโกรธครอบงำคนใด ความมืดย่อมมีแก่คนนั้น ในกาลนั้นแล ฯ

๑๓๘ ความโกรธเกิดขึ้นในภายใน มันทำผู้โกรธให้ฉิบหายอย่างแน่นอน ปานดังไฟไหม้กรุ่นอยู่ในหีบ ซึ่งเต็มด้วยผ้าแลเครื่องประดับ ฯ

๑๓๙ ผู้โกรธง่าย จะต้องเสียใจว่าโกรธผิด ฯ

๑๔๐ ผู้รักง่ายจะต้องเสียใจว่ารักผิด คือไปรักคน หรือของที่ไม่ควรรักเข้า ฯ

๑๔๑ ทวยปราชญ์ไม่พึ่งทำความขุ่นเคืองในคนพาล แลคนบ้า ในพระเจ้าแผ่นดิน ในครู มารดา บิดา ในสงฆ์ แลในพี่ น้อง ฯ

๑๔๒ สิ่งหรือเหตุการณ์ที่เราเข้าใจว่า ไม่น่ามีไม่น่าเปนได้นั้น อันที่จริงสิ่งนั้นเคยเกิดขึ้นกว่าร้อยครั้งแล้ว เธอจะโทมนัสไปทำไม ฯ

๑๔๓ บุคคลที่อยากได้สุขแต่มีปฏิฆะรำคาญในเรื่องหรือสิ่งที่ปรากฏเฉภาะหน้า จะหาความสุขแต่ที่ไหน เพราะเขาเหนสุขเปนทุกข์ไปเสียสิ้นแล้ว หรือมัวแต่ถือทุกข์ไว้ ฯ

๑๔๔ คนรู้จักทำความพอใจในเรื่องหรือสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏเฉภาะหน้า ไม่เลือกว่าดีหรือเลวโดยเหนว่านั่นเปนบทเรียนของตนแล้ว พิจารณา

ตามจนรู้เท่า คนนั้นได้ชื่อว่า เจ้าของแห่งความสุข ฯ

๑๔๕ ผู้สอนผ่อนผันให้สมแก่ผู้ฟัง คือทั้งรู้อัธยาศัยพื้นเพของผู้ฟัง ตลอดถึงเวลาที่จะสอนนั้นว่าฟังมุ่งอยู่ในทางใด จงใจให้ยินดีตามเสียแล้ว แม้จะจูงไปในทางอื่นที่ไม่ตรงกับอัธยาศัยของเขาก็อาจไปได้ ถ้าทำให้ผิดที่แม้ถึงเปนข้อที่เขาควรจะทำก็จะกลับซ้ำให้เขากระด้างกระเดื่อง กลับทำสิ่งตรงกันข้ามยิ่งขึ้น ฯ

๑๔๖ การสอนใคร ๆ ถ้าเพียงแต่อธิบายด้วยวาจาหาได้ประพฤติให้ดูด้วยแล้ว การสอนนั้นก็มีผลน้อยเต็มที ความจริงควรรู้ว่าจรรยาแลอุส่าห์ ของ ผู้ นั้น เปน หลัก แห่ง การศึกษาอย่างสำคัญ ฯ

๑๔๗ รางวัลแลความยกย่องสรรเสริญเหล่านี้ ย่อม

เปนเครื่องหมายความดีของผู้สามารถ เปนเยี่ยมในชั้นของตนแม้ชั้นต่ำ เหตุนั้นรางวัลแม้เปนของมีราคาน้อย ก็เปนสิ่งที่ชูใจให้ชื่นได้นาน ฯ

๑๔๘ อย่าพูดให้เกินเวลา แต่ไม่พึงนิ่งอึ้งในกาลทุกเมื่อ เมื่อถึงเวลาเหมาะแล้ว พึงเปล่งวาจาที่ไม่เหลวไหล พอนับถือได้ ฯ

๑๔๙ น้ำในแม่น้ำแม้มีอุปการมาก แต่ไม่ค่อยมีใครเอื้อเฟื้อ ก็เพราะมีมากมายฉันใด ถ้อยคำแม้จะเปนประโยชน์ แต่มากเกินประมาณก็ย่อมเปนฉันนั้น ฯ

๑๕๐ อาจารย์ใด ไม่บำรุงอุปัชฌาย์อาจารย์ แลมารดาบิดา โดยเคารพ แม้ศิษย์เขาก็จะเปนคนเช่นนั้น ฯ

๑๕๑ อาจารย์ใด ย่อมบำรุงอุปัชฌาย์อาจาย์แลมารดาบิดา โดยเคารพ แม้ศิษย์เขาก็จะ

เปนคนเช่นนั้น ฯ

๑๕๒ บิดามารดาใด ที่ไม่รู้จักเคารพผู้ใหญ่ในสกุลแม้บุตรธิดาของเขาก็จะเปนเช่นนั้น ฯ

๑๕๓ บิดามารดาใด พอใจในการเสพสุราแลเล่นการพนัน แม้บุตรธิดาของเขาก็จะเปนเช่นนั้น ฯ

๑๕๔ บิดามารดาใด เปนคนดีมีศีลมีธรรม ไม่ประกอบอบายมุข บุตรธิดาของเขาก็จะเอาอย่าง หากจะคนอง เหนสนุกในการประพฤตินอกทาง ก็ยังจะเกรงกลัวไม่กล้าประพฤติ ผู้รักบุตรธิดาปราถนาให้ทำฉันใด พึงทำตนฉันนั้นเถิด ฯ

๑๕๕ สิ่งไม่มีคู่แข่งมักสู้งช้าหรือว่าไม่ค่อยจะจำเริญต่อเมื่อได้คู่ขัน แต่นั้นจึงจะโตเร็ว การสอบเลื่อนชั้นจึงเปนการอุดหนุนการศึกษาเปนอย่างดี ฯ

๑๕๖ การด่าหรือใช้วาจาหยาบคายต่อผู้อื่นได้ เปนอาหารที่ชูใจของคนพาล โดยเหนว่าตนดีวิเศษกว่าเขา ฯ ส่วนกัลยาณชนย่อมเหนเช่นยาพิศ ไม่ต้องการให้วาจาด่าทอหยาบคายมาใกล้ริมฝีปากของเขาเลย ฯ

๑๕๗ อันความดีความจริงที่เถียงไม่ขึ้น ผู้มีความคิดพิจารณาแล้ว ไม่ต้องมีใครบังคับ เขาก็ยินดีทำตาม ฯ

๑๕๘ ความฉลาดแห่งวาจาเปนมูลรากในกิจการที่ตนปราถนา เมื่อความฉลาดสำหรับพูดไม่มีแล้ว ที่ปราถนาไว้ก็ย่อมไม่สำเร็จ ฯ

๑๕๙ คนอยากพูดมากมักพูดถ้อยคำไม่น่าฟัง ต่างจากผู้พิจารณาแล้ว พูดด้วยมุ่งประโยชน์เปนหลัก ฯ

๑๖๐ พูดมากแม้จะพูดดีอยู่หลายคำ แต่มีพูดผิดเสียปนอยู่ในนั้น ก็สู้พูดดีแต่น้อยคำซึ่งไม่

มีวาจาเสียอยู่ในนั้นไม่ได้ ฯ

๑๖๑ มากขี้ควายหลายขี้ช้าง นี้เปนคำของท่านบุราณที่เนื่องด้วยเหตุผล คือมูลกระบือหรือมูลช้าง แม้จะมากสักเท่าไร ก็ไม่มีราคาเท่าไร อันคนที่มีวิชาความรู้หลายสิ่งแต่หาประการที่มีประโยชน์จริง ๆ ไม่ค่อยได้นั้น น่าจะเปนผู้ถูกคำด่าของท่านบุราณ ฯ

๑๖๒ คำด่านั้นได้กล่าวแล้วว่าเนื่องด้วยเหตุผล ถ้าผู้ใดใช้สติปัญญาพิจารณาก็จะ ประพฤติ ประโยชน์ได้ ท่านจึงว่าเปนสุภาษิตบุราณก็ได้ ฯ

๑๖๓ ผู้ที่มีหนังสือสำหรับตำราแลสุภาษิตเครื่องประดับปัญญาอยู่มากแต่ไม่ใส่ใจที่จะอ่าน แล้วหยิบข้อสำคัญมาใช้ ให้เปนประโยชน์ก็ดี มีทรัพย์สินมาก แต่ไม่รู้จักจับจ่ายให้ ได้ประโยชน์ก็ดี น่าที่จะเปนผู้ถูกคำด่าของท่าน

โบราณด้วย ฯ

๑๖๔ การกรากกรำร่างกายจนเกินการนั้น ชื่อว่า ต่อสพานให้ตัวโรคเข้ามาเบียดเบียพร่างกาย ฯ

๑๖๕ การกรากกรำมีสองประการคือ ทำกิจที่จำเปนจะต้องออกเรี่ยวแรงมากในบางสมัย ถ้าได้รู้ประมาณก็คงผ่อนลงได้บ้างไม่ถึงหัก อีกอย่างหนึ่งเพราะความเผลอเรอของตน ทำให้ร่างกายกรากกรำเกินควรโดยไม่จำเปน เช่นคุยเพลินไปจนดึก อ่านหนังสือที่ไม่จำเปนมากเกินการ ตลอดถึงการกินแลเล่น ไม่มีการพักผ่อนหลับนอน ก็ชื่อว่ากรากกรำเปนเหตุนำโรคมา ฯ

๑๖๖ กินก็เปนยา นอนก็เปนยา ทำการงารก็เปนยา เที่ยวก็เปนยา ถ้ารู้จักทำให้พอดี ก็จะทำให้ร่างกายสดชื่น แลห่างจากโรคภัย ฯ

๑๖๗ ความเปนผู้มีศีลย่อมส่งรูปให้งาม ความเปนผู้มีมรรยาทเรียบร้อยย่อมเสริมสกุลให้งาม อันไม้มีดอกอร่ามย่อมจะยังป่าให้งาม กองทัพที่มีช้างย่อมจะยังพลให้งามเช่นกัน ฯ

๑๖๘ ผู้มีศีลถึงพร้อมด้วยวัตต์ ไม่ประมาทมีวิจารณญาณ ประพฤติลมุนลม่อมไม่กระด้าง สงบเสงี่ยมเพรียกพร้อมอ่อนโยน (นี่คือคนดีงามเจ้าแห่งความสุข)

๑๖๙ การตลกคนองย่อมเปนที่ต้องใจ และทำให้เกิดความรื่นเริง สนิทสนมกันได้ง่ายจริง แต่คลายความนับถือ จะมีความนิยมก็เพียงฉันเพื่อนเล่นสนุกไม่สนใจในประโยชน์ ฯ

๑๗๐ การตลกคนองถ้าประพฤติให้มากจนถึงผิดภูมิ ก็เปนที่ดูหมิ่นของคนอื่นได้ ฯ

๑๗๑ การตลกคนองนั้น ถ้าคนที่ฉลาดทำด้วยอุบาย

ที่ละเมียดเฉียบแหลม ไม่หยาบคาย เช่น สามารถแก้ปัญหาที่ลึกให้ตื้น ที่ยุ่งยากให้เห็นง่ายใสกระจ่างขึ้น นี้เปนทางให้รักใคร่ แลนับถือสนิทสนม ฯ

๑๗๒ กิริยาที่แคล่วคล่องว่องไวอย่างกระฉับเฉง แลสละสลวยแช่มช้อย ไม่ใช่หรกหริกโครมครามนี้ เปนกิริยาปลุกคนทั้งหลายให้ตื่นเปนเหตุแห่งความชื่นบาน เพราะเปนกิริยาที่งดงามจับตาจับใจน่าเลื่อมใสของผู้ได้ทัสสนา ฯ

๑๗๓ กิริยาที่คล่องหรือรื่นเริงจนปรากฏเปนหรกหริกก็ดี ที่ซึมจนงุ่มง่ามยืดยาดก็ดี เหล่านี้ไม่ใช่กิริยาที่น่าดู ฯ

๑๗๔ รูปเปนทรัพย์สำหรับหญิง สกุลหรือวิชาเปนทรัพย์สำหรับชาย พลนิกายเปนทรัพย์สำหรับพระเจ้าแผ่นดิน ศีลธรรมเปนทรัพย์

สำหรับภิกษุสมณะ ไสยเวทเปนทรัพย์
สำหรับพราหมณ์ แต่มารยาทเปนทรัพย์
สำหรับคนเหล่านั้นทุกชั้นทุกจำพวก ฯ

๑๗๕ จรรยาดีที่นิยมในหมู่ชนชั้นสูงนั้น แม้จะเปนเรื่องสมมุติก็ตาม แต่ถ้าประพฤติบกพร่องไม่ถูกต้องไปแล้ว ก็ย่อมเปนที่ดูหมิ่นของผู้ที่ได้เข้าใจระเบียบนั้น ฯ

๑๗๖ อัธยาศัยเรียบร้อยแลระเบียบนั้นแลทำให้เปนผู้ดี ถ้ามีอัธยาศัยหยาบไม่นิยมในระเบียบธรรมเนียมที่บัณฑิตนิยม ก็ไม่ใช่ผู้ดี ฯ

๑๗๗ เปนคนอ่อนไปก็ถูกเขาข่ม แต่แขงไปก็มีผู้จองเวร ผู้รู้อำนาจแห่งเนื้อความทั้งสองนี้แล้ว พึงประพฤติให้พอเหมาะพอดี ฯ

๑๗๘ เมตตา ปราศัย ในเวลาที่สมควรแลไม่ไร้เหตุ เปนทางมาแห่งความรักใคร่แลนับถือแลประพฤติดีต่อไป ฯ

๑๗๙ การประกอบกิจด้วยมีเมตตาอารีเปนหลัก บุคคลย่อมทำได้ด้วยกิริยาที่ชื่นบาน แม้ใครจะตั้งท่าหักหาญขู่เข็ญ ตามอัธยาศัยของเขา แต่คงไปไม่ถึงไหน ลงท้ายก็ต้องกลับนบนอบด้วยความชื่นบานของเรา ฯ

๑๘๐ การทักทายปราสัยแก่ผู้ที่มาหาหรือผู้ที่รู้จักแต่มีกิจเกี่ยวข้องกันตามควรเช่นกับเมื่อพบปะ ย่อมทำให้มีไมตรีในรว่างกันมั่นคง ฯ

๑๘๑ การเยี่ยมผู้ที่คุ้นเคยหรือคนเจ็บ อันควรเยี่ยมเยียน นี้เปนการแสดงเมตตาอารีแก่กันให้เกิดฉันทสิเนหมั่นคง ฯ

๑๘๒ คนมีจรรยาดีย่อมเปนที่เคารพของเทพยดาแลมนุษย์อยู่ตามธรรมดา แม้ว่าไม่เปนที่นับถือของอสัปปุรุษบ้างก็ไม่ควรเหนเปนสำคัญ ฯ

๑๘๓ ผู้ใช้อำนาจหักเหิมเกินการ บริษัทบริวาร

ก็เหินห่างหดเหี่ยวดังพระอาทิตย์แผดแสงร้อนเริงแรง ดาวก็ดับลับแสงหมดสิ้น ผู้รู้ประโยชน์ของอำนาจแลเมตตาอารี รู้จักใช้ให้พอดีแก่เหตุการณ์ก็จะมีแต่สุขสำราญเย็นสงบคนไม่ทิ้งพิภพก็เกือบไป ที่จะปลงใจเปนพวกพ้องบริวาร ดังพระจันทร์ไขแสงเย็นชวนชื่น ดาราก็แวดล้อมดาดดื่นทั้งเวหา ฯ

๑๘๔ อำนาจความโกรธ แลกิริยาที่เสียดสีของผู้หนึ่งแม้เปนผู้มีบุญคุณมา ย่อมทำลายนิสัยอ่อนโยนแลความนับถือของอีกผู้หนึ่ง เพราะฉนั้นผู้จำนงความดีไม่ควรใช้ ฯ

๑๘๕ เรือใหญ่มีประโยชน์ไปในทเลมาก แต่ก็ลำบากที่จะเข้าคลองน้อยแลเข้าริมฝั่ง เหมือนคนที่มียศศักดิ์มากนัก ก็ลำบากในการสมาคมด้วยผู้น้อย ฯ

๑๘๖ เหมหงษ์ ลงสู่ฝูงกา ย่อมงามสง่า ดังประ

ที่ไปในราตรี ราชสีห์มีศักดิ์ก็เพราะสัตว์จตุบาทเหล่าอื่นต่ำต้อย อันที่จริงสิ่งทั้งหลายที่ใหญ่น้อย ที่ถ้อยพึ่งพิงอิงกัน และสิ่งทั้งปวงเหล่านี้ย่อมแตกสลายในที่สุด เปนคนไม่ควรจะถือตัวให้เกินไปนัก ฯ

๑๘๗ ศาลาโถงนั้นเดียวสูงดูก็งามโปร่งดี แต่ว่ามีฝนกับลมพายุหรือแดดในเวลาเช้าเย็น ก็ไม่เปนความสดวกแก่ผู้อาศรัยฉันใด ผู้ที่ไม่มีคุณสมบัติเต็มภูมิ แต่วางท่าให้สูงใหญ่เกินไปนั้น ดูเผิน ๆ ก็งาม แต่ผู้นั้นมักเดือดร้อนเพราะเหตุสูงพ้นฐานะ ฯ

๑๘๘ สมบัติผู้ดีคือจรรยาที่สุภาพย่อมเปนศรีเปนศักดิ์สง่าแก่ผู้ประพฤติได้ไม่เลือกหน้า แม้คนชั้นสูงโดยอำนาจวาสนาก็ย่อมรับรองเขา ฯ

๑๘๙ คนไม่มีอัชฌาศัยจะได้มิตรดีมาจากไหน มีอัธยาศัยดี มีมารยาทสุภาพทั้งสามารถก็ย่อม

มีญาติแลมิตรที่ดีอยู่ทั่วทิศ ฯ

๑๙๐ ผู้หยาบคายไม่รู้จักเคารพผู้มีคุณ แม้จะเปนคนมีอำนาจยศศักดิ์ เกิดในสกุลสูงก็ไม่มีใครพอใจเคารพนบนอบเขา ฯ

๑๙๑ ผู้ฉลาดอภิวาทไหว้กราบคนควรเคารพ แม้ผู้สูงอายุแลประกอบด้วยยศศักดิ์ สมบัติ คุณความดียิ่งกว่า ก็ย่อมเคารพตอบผู้น้อยนั้นพร้อมด้วยการอำนวยพรให้ สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสพระสุภาษิตไว้ว่า อายุ วรรณ สุขแลกำลังทั้ง ๔ ย่อมมีแก่ผู้มีปรกติกราบไหว้โดยเหตุนี้ ฯ

๑๙๒ จิตต์ของผู้ไม่ได้ฝึกให้ดี ย่อมแล่นไปตามนิสัยฝ่ายต่ำ ทำให้หงุดหงิด เพราะประสพอารมณ์ฝ่ายสูงที่ไม่ตรงแก่จริตของเขา ฯ

๑๙๓ ความถงสันนิษฐานง่าย ๆ หรือไว้ใจตัวเกินไปจนไม่พิจารณาให้รอบคอบ ไม่

ปรึกษาหารือ การของผู้นั้นอาจมีข้อผิด
พลาดมากกว่าผู้ที่มีวิจารณ์โดยรอบคอบ
แลปรึกษาหารือดีแล้ว ฯ

๑๙๔ ผู้เหนแต่ว่าตนได้ทำผู้อื่นให้เสียหาย ใน
ทางใดทางหนึ่งแล้วเปนความดี เปนความ
สามารถของตน ก็ต้องติดอยู่ด้วยโทษจน
ยากที่จะปลดเปลื้อง ฯ

๑๙๕ การแสดงกายวาจาออกไป ด้วยอำนาจความ
รักความชัง หรือด้วยความอวดดี ว่า
ตนเปนผู้ฉลาดเกินคนนั้น ย่อมเปนเหตุ
ทำลายตนเองยิ่งกว่าให้คุณก็ได้ ฯ

๑๙๖ คนโง่ย่อมยังทานศีลแลความดีอื่น ๆ ให้
เสื่อมไปโดยเวลาล่วงไปเปล่า เขาสำคัญ
เหนแม้คนมั่นคง ว่าเปนคนเหลวไหลแต่ตัว
เขาเอง เขาสำคัญว่าเปนคนมั่นคง ฯ

๑๙๗ เพราะอสัปปุรุษหารู้จักสัปปุรุษ และอสัปปุรุษ

ไม่ ความประพฤติก็เปนไปข้างเลวทรามประ-
ทุษร้ายทั้งตนแลผู้อื่น แต่เขาหารู้สึกว่า
ทำลายตนเขาเองบ้างไม่ ฯ

๑๙๘ ผลกล้วยฆ่าต้นกล้วย ขุยไม้ไผ่แลดอกอ้อ
ฆ่าไม้ไผ่แลไม้อ้อ ลาภผลฆ่าคนชั่ว ลูกม้า
ฆ่าแม่อัสสดรเสียเหมือนกัน ฯ

๑๙๙ หมากัดอย่ากัดตอบ ชอบด้วยแบบโบราณ
เหตุนี้คนพาลเกะกะก็ไม่ควรโต้ตอบ เพราะ
คนพาลสันดานชั่วมีน้ำใจฤษยาไม่รู้จักคุณ
ท่านนั้น ยิ่งเลวกว่าหมาเสียอีก ฯ

๒๐๐ เขาเกลียดว่าเขากลัว เขาชังน้ำหน้ากะลาหัว
ว่าเขาไม่รู้เท่าทัน นี้เปนสุภาษิตเก่าแสดง
ลักษณะของทุรชน ฯ

๒๐๑ ทุรชนควรเว้นแท้ ถึงแม้ว่าเขาเปนผู้ประ
ดับแล้วด้วยวิชา อสรพิษแม้ประดับด้วย
แก้วมณี จะไม่ทำภัยอะไรให้หรือ ฯ

๒๐๒ เปนความจริง การคลุกคลีด้วยทุรชนแล สัตรูไม่ดีเลย ถ่านเพลิงที่ลุกโชนจับเข้าก็ไหม้มือ แม้ดับเย็นแล้วถูกเข้าก็ยังดำติดมือ ฯ

๒๐๓ ความจริงมีอยู่ว่าธรรม (ความชอบธรรม) จะนำมาซึ่งไชยชนะอธรรม (ความไม่ชอบธรรม) แม้ที่ทำจะแข็งแรงเพียงไรก็ดีในที่สุดก็ต้องต่ำต้อย แลยุติธรรมจะเปนต่อ ฯ

๒๐๔ คนอื่นจะพึงทำผู้อื่นที่ดีจริงให้ชั่วหาได้ไม่ เว้นแต่คนที่ยังไม่ดีแท้คนชั่วย่อมพาให้ชั่วได้บ้างฯ

๒๐๕ ศิษย์ใดอาศัยความโลภในศิลป เรียนที่ละมาก ๆ เขาก็เปนเสมือนคนใบ้ฝันเห็น เพราะไม่อาจจะบอกกะผู้อื่น ฯ

๒๐๖ ความรู้มีไว้มิใช่ว่าจะต้องแบกหาม เปนความจริง แต่วิชาในโลกไม่มีที่สุด จะเรียนไปเท่าไรก็ไม่สิ้น เพราะฉนั้น เลือกซึ่ง

น้ำหนักก่อนดีกว่า ที่จะไปวุ่นกับวิชาในโลก กันไม่มีประมาณ ฯ

๒๐๗ คนโง่ในโลกก็ไม่มีที่สุด ถึงจะพยายามสอนอย่างไร ก็ไม่วายเปนคนโง่ แต่ไม่ค่อยหายโง่ แต่คนโง่ที่ไม่หยิ่งก็มีจำนวนน้อย ผู้รู้ย่อมเกี่ยวข้องกับคนโง่แต่พอประมาณไม่วุ่นกับคนโง่นัก ฯ

๒๐๘ บัณฑิตไม่นำพาในถ้อยคำหรืออาการของคนพาลนัก เพราะไม่มีน้ำหนักดุจฟองสบู่ ถ้าจ้องดูยังไม่ทันจะวางตาก็แตกไปเองฉนั้น ฯ

๒๐๙ คนฉลาดอาจหยิบเหล็กแดงที่กำลังร้อนจัดได้ด้วยใช้เหล็กอันเปนธาตุเช่นเดียวกันจับ เพราะฉนั้นความคิดขัดย่อมไม่มีแก่ผู้มีปัญญา เว้นแต่ว่าจะพอใจทำหรือไม่เท่านั้น ฯ

๒๑๐ เมื่อเราสามารถบำเพ็ญตัวให้เปนเทวดาได้แล้ว ถ้าเราต้องการจะบำเพ็ญตนให้เปนช่างเหล็ก

บ้างไม่ได้หรือ เชื่อว่าอาจทำได้อย่างดี ๆ เว้นแต่เราไม่ต้องการจะมาเปนช่างเหล็ก ซึ่งจะคลุกคลีอยู่ด้วยถ่านเถ้าแลไฟเท่านั้น ๆ

๒๑๑ ควันไฟก็ดี เมฆหมอกซึ่งเกิดขึ้นแต่ความร้อนก็ดีจะบิดแสง พระจันทร์แสง พระอาทิตย์ ให้มืดมิดหมดรัศมีได้เทียวหรือ ข้อนี้เปนไปไม่ได้เลย รัศมีของพระจันทร์แลพระอาทิตย์มีเท่าใดก็คงมีเท่านั้น ผู้อยู่ใต้เมฆหมอกอยู่ในควันไฟดอก จึงไม่เหนแสงแห่งพระจันทร์แลพระอาทิตย์ ๆ ส่วนคนที่มิได้ปนอยู่ด้วยเมฆหมอก คงจะ เหน พระจันทร์ พระอาทิตย์คง ที่อยู่นั่นเอง ๆ

๒๑๒ ดวงไฟที่สว่างนั้น ถึงจะมีอะไรมากั้นให้ให้ผู้ดูรู้สึกมืดไปข้างหนึ่งนั้น แสงสว่างแห่งไฟนั้นจะน้อยไปก็หาไม่ กลับสว่างทางอื่นมากขึ้น ๆ

๒๓๓ แสงสว่างมีอยู่ แต่เธอหลับตาเสียไม่เหน แสงสว่างแล้ว เธอจะนึกว่าแสงสว่างไม่มีเช่นนี้ จะมีคุณหรือโทษอย่างไรแก่ใคร ไม่เปนข้อยากที่เธอจะคิดเหน ฯ

๒๓๔ ผู้ต้องการ แสง สว่าง มาก จาก ดวงไฟได้ ทำเครื่องกันแสงไฟทางที่ไม่ต้องการฉันใด ผู้ต้องการแสงสว่างทางใจให้มาก พึงกันอายตนะทางอื่นเสียฉันนั้น ฯ

๒๓๕ สิ่งใดที่ท่านแสดงว่าเปนเหตุแห่งสุขหรือ ทุกข์ก็ดี ผลวิเศษท่านว่าได้ด้วยการกระทำดังนี้ก็ดี เมื่อยังไม่ได้ทดลองให้เต็มที่แล้วยังไม่ควรจะคัดค้านส่วนนั้นว่าไม่จริง ไม่เปนได้เลย เพราะว่าผู้ที่แสดงเช่นนั้น ย่อมจะเปนที่ดูหมิ่นของผู้ทำได้ ดูเปนโง่แกมหยิ่งไป เมื่อทำไม่ได้ย่อมโง่ไว้ดีกว่า ที่เขาเหนว่าโง่แกมหยิ่ง ฯ

๒๓๖ คนโง่ย่อมกลัวแตอายในสิ่งที่ไม่น่า กลัวไม่ น่า อาย แต่ส่วนที่น่ากลัวน่าอาย บางทีเขา กลับกล้าแตหาอายมิได้ เมื่อประสพภัย แต่เล็กน้อย เขาก็ต้องเดือดร้อนเปนหนักหนา น่าสังเวช เหตุนี้คนไม่ควรเกียจคร้านที่จะ ต้องได้รับโทษเปนคนโง่เลย ฯ

๒๓๗ คนโดยมากมักจะดึงโลกมาปรับเข้ากับตัว แต่ คนฉลาดมักปรับตัวเข้ากับโลก เพราะการ ดึงโลกมาปรับเข้า กับตน คงไม่ สม ประ สงค์ โดยมาก ส่วนปรับตัวเข้ากับ โลกคงสมประ สงค์ ร่ำไป ฯ

๒๓๘ สิ่งทั้งปวงมีความเกิดขึ้นแลมีความเสื่อมสิ้นไป เปนธรรมดาทั้งข้างดีแลข้างเสียดังนี้ แต่ผู้ ยังไม่พ้นสมมตควรเหนว่า กรรมดีอาจรักษา ความดีให้เสื่อมช้า แลเผาความชั่วให้ เสื่อมเร็วลง กรรมชั่วหนุนความชั่วให้

เจริญ เผาความดีให้พินาศ ฯ

๒๑๙ เพราะสิ่งใดที่จะมีแต่คุณหาโทษมิได้ หรือมีแต่โทษหาคุณมิได้ย่อมไม่มี ดังนั้นผู้มีปัญญาเฉียบแหลม จึงไม่ต้องเดือดร้อนรำคาญใจ เพราะเลือกถือเอาแต่คุณประโยชน์ได้ในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ ฯ

๒๒๐ ความเจริญเร็ว กับความเสื่อมเร็ว เปนคู่ฉันเห็ดเกิดวันสองวันก็โตเต็มที่ แลวันที่สามที่สี่ก็โทรมหมด ฯ

๒๒๑ ส่วนทั้งหลายท่านว่า ธรรมดาแต่งมาพร้อมย่อมเปนเองธรรมดา เช่นนกแก้วขนเขียวแลหญิงมีน้ำนมเมื่อคลอดบุตรนี้ เปนตัวอย่าง เพราะฉนั้นบุคคลไม่ควรไปทำการแก้ไขเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ธรรมดาให้เปน เพราะเปนความลำบากเปล่า ฯ

๒๒๒ ง่ำเกินควร ต่อเมื่อรู้จักคติธรรมดา อัน

เปนฆ่าศึกแลอุปการแก่กัน แล้วทำให้เหมาะแก่สมัยแลเหตุการณ์ จึ่งจะได้ความสุขแลห่างทุกข์ภัย ฯ

๒๒๓ ทานเปนเหตุบันเทาเมาโลภลาภ ตระหนี่ตระหนาบให้ติดแน่นในทรัพย์สมบัติ จนเสียธรรม ฯ

๒๒๔ ความดีมากอย่างนัก–มักไม่ยั่งยืนเหมือนความดีอันเดียว นี้เปนข้อที่ควรพิจารณา สุภาษิตโบราณก็มีอยู่ว่า โลภมากลาภหาย ฯ

๒๒๕ ผู้ขึ้นภูเขาโดยรีบร้อน จะให้ถึงยอดโดยเร็ว ก็มักพลาดพลัดตก หรือหมดกำลัง เรียนศิลปวิทยาแลแสวงหาทรัพย์เอาแต่เร็วเข้าว่า ไม่พิจารณาให้รอบคอบมั่นคง ก็จะมีความรู้ใช้ไม่ได้ แลต้องขาดทุนทิ้งออกไป ฯ

๒๒๖ การรู้จักผ่อนผัน สั้น ยาว หรือที่ เรียก ว่ารู้ จัก
หลบก็เป็นปีกรู้จักหลีกก็เป็นหาง เป็นสุภาษิตที่ผู้ รู้จักใช้ ได้ความเจริญสุข ฯ

๒๒๗ วันเกิดก็ดี วันขึ้นปีใหม่ก็ดี วันกลางปีก็ดี วันที่ประจวบกับการเสียการได้หรือมีสุขก็ดี เหล่านี้ย่อมปลุกใจผู้ มีกำลังปัญญาให้ลุกขึ้นทำหน้าที่ สมควรแก่เวลาแลได้ประสบผลที่ต้องประสงค์สมภูมิ มีชีวิตไม่ไร้ประโยชน์ ฯ

๒๒๘ ความดีมีอยู่ทั่วทิศา ใครฉลาดอาจหาเรียนได้ ฯ

๒๒๙ การปฏิเสธข้อที่ไม่สามารถจะทำให้ได้ ดีกว่ารับแล้วไม่ทำให้สำเร็จ ก็แต่ว่าคนจะเลื่อนชั้นขึ้นเป็นคนดีได้ ก็เพราะแสดงความสามารถให้กิจนั้น ๆ เสร็จไปโดยชอบได้

เพราะ ฉนั้น คนไม่ ควร ปฏิเสธใน การ อัน ตน
สามารถจะทำได้ ฯ

๒๓๐ ผลเปนที่น่าปลื้มใจ คือความมาพร้อมมูล
แห่งญาติมิตร์ศิษย์บริวารแลผู้ภักดี ในมล
คลสมัยนี้ ย่อมได้ด้วยบุญญาพินิหาร
คือการที่ได้ทำชอบไว้ โดยอัธยาศัยกว้างขวาง
ไม่เห็นแก่ความยากลำบาก ประดุจมีความ
เหนื่อยเปนสหาย ฯ

๒๓๑ ผู้ ใด มี ปัญญา ถึง พร้อม ด้วย คุณ วิฒิ เฉียบ
แหลมในวิธีจัดการต่าง ๆ รู้ จักประมาณ
แลกาลเวลา ผู้นั้นย่อมเปนผู้ มีสุขสง่าใน
ชุมนุมชน ฯ

๒๓๒ ผู้ใดไม่ครั่นคร้ามต่อ กิจการที่ ยาก ลำบากอัน
ควรจะทำได้ ย่อมทำฐานะของตนให้มั่นคง
แลเลื่อนชั้นขึ้นเปนผู้ สูงศักดิ์ ฯ

๒๓๓ ความกล้าหาญบากบั่นไม่ท้อแท้ ความเด็ด

เดียวเที่ยงตรงใน ความ สัตย์ ที่ เปน ประโยชน์
เปนธรรมมีในผู้ใด ย่อมนำให้ผู้นั้นอธิษ
ฐานใจกระทำกิจในน่าที่สำเร็จได้ ฯ

๒๓๔ การที่ทำทุกสิ่ง ถ้าเว้นความตั้งใจเสียแล้ว
การนั้นมีแต่จะ ม้ เหมือนหลักปักเลนหรือกอง
แกลบ อีกอย่างหนึ่งแม้จะได้ตั้งใจไว้แล้ว
แต่ปล่อยให้ จิดจางไปเสีย ไม่รักษาให้
รอบคอบ ก็คงจะได้แต่ความหวังใจเท่านั้น
หาได้ผลที่มุ่งหมายไม่ ฯ

๒๓๕ การรู้ว่าอะไรควรทำก่อน อะไรควรทำหลัง
แลรีบทำการนั้นให้ทันกับ ความรู้ จึง จะไม่ไร้
ผลที่มุ่งหมาย ฯ

๒๓๖ ความเพลินเปนกำลังของการงารอย่างดี เพราะ
ฉนั้นเมื่อจะทำสิ่งที่เปนประโยชน์ จึงควร
หาอุบายให้เพลินให้ มีฉันทะ แต่นั้นท่าน
จึงจะเหนว่าร่างกาย ท่านแม้ มีโรค เบียดเบียฬ

แลถูกกรากกรำก็ยัง แขงแรง กว่าผู้ที่อ้วนพี
มาก ฯ

๒๓๗ ผู้ฉลาดอาจคาดการได้ทุกอย่าง แต่แฉะชาเสียมิใจเถือนถอย ไม่ได้ทำการให้เหมาะแก่เวลา ชื่อว่ามีความรู้เสียเปล่าใช้ไม่ได้ ฯ

๒๓๘ คนพาลท่านแสดงลักษณะไว้ล้วนแต่ชั่ว เปนไปกับด้วยโทษ เพราะตัดประโยชน์นั้นเสีย แต่ผู้พิจารณ์ ซึ่งถึงไปแล้วย่อมเหนว่า ผู้มีกำลังอาจประกอบกิจได้ แต่ไม่ทำความดีให้ทันคนในพวกเดียวกัน ก็ตกอยู่ในฉายาของคนพาลด้วยเหมือนกัน ฯ

๒๓๙ ผู้มัวแต่ทำการภายนอก เหมือนลูกจ้างนำภาระเขาไปแล้ว ก็ต้องคืนให้เจ้าของเดิมคือโลก คงได้แต่ค่าบริโภคใช้สรอยพอควรแก่ปากแลท้องเท่านั้น แม้จะมากกว่ากันด้วยอำนาจท้องใหญ่ท้องเล็ก ก็พอแก้หิว

ได้ชั่วเวลาเท่ากัน ครั้นถึงกำหนดก็คงหิวอีกเสมอกัน น่าสังเวชไม่น้อยที่คนได้มีชีวิตมาแล้วไม่ได้ทำประโยชน์ของตน ฯ

๒๔๐ การที่ทำแม้เปนกิริยาที่ดี ที่สามารถให้เผล็ดผลเปนประโยชน์ แต่เว้นการรู้ประมาณหรือเวลาเสีย ก็อาจจะได้ผลตรงกันข้าม ฯ

๒๔๑ ธรรมดาของงารแทบทุกอย่าง ย่อมมีอุปสัคเข้ามาขวาง ไม่ให้ทำการนั้นได้สดวก แต่ให้พวก คนเขลา แคล้วคลาด จาก ประโยชน์ แต่ผู้มีปรีชาไม่ชล่าใจ ย่อมเตรียมการป้องกัน ต่อ สู้ อุปสัค อันจะ มีมา รอบ ด้านไว้พร้อมเพรียง ฯ

๒๔๒ สิ่งใดจะทำให้ตลอด ต้องมีจิตต์จอดอยู่ในสิ่งนั้น ตั้งแต่ก่อนเวลาทำ แลเมื่อทำนั้น ควรนึกว่าจะมีเหตุขัดของแต่จะต้องเอาชนะโดยธรรมให้จงได้ ฯ

๒๔๓ ทุกคนไม่ควรจะปล่อยให้ข้อผิดพลาดหรือความ
จำเปนแต่บางคราวมาลบล้างความตั้งใจ ใน
ส่วนดีของตนเสียทั้งหมด คือว่าถ้าพลาดไป
ก็ตั้งต้นใหม่ทันที่ เหมือนภิกษุผู้เหนภัย
ในโทษมีประมาณน้อยต้องอาบัติแล้ว ก็
รีบแสดงฉนั้น ฯ
๒๔๔ ถ้าทิ้งความตั้งใจเสียแล้ว ท่านก็จะต้องทิ้ง
การงารที่เปนประโยชน์ไปตามด้วย ฯ
๒๔๕ คนที่คิดว่าตนรู้วิธีที่จะต่อสู้อันตรายด้วย
อุบายต่าง ๆ เช่นรู้วิธีที่จะปราบกิเลสอัน
จะเกิดขึ้นณะภายในก็ดี แต่ไม่กระทำตาม
ความรู้นั้น ไม่เปนผู้ฝึกหัดคุ้นเคยชำนาญ
แล้ว ถึงคราวต้องการก็จะมีแต่ปราชัย
เหมือนผู้ไม่รู้ ฯ
๒๔๖ นักปราชญ์พิจารณาเหนอำนาจแห่งความทำ
ตามรู้ได้ว่าเปนหลักแห่งความสุข อิริยาบท

ของท่าน จึ่งเปนไปแต่ในทางบำเพ็ญประโยชน์
สมกับความรู้ ฯ

๒๔๗ ผู้ที่มุ่งลงไปเปนหนึ่ง ว่าจะทำอย่างใดจน
แนบแน่นแล้ว แม้ว่าจำจะต้องทำกิจสำหรับ
หมู่คณะหรือการประจำวันอยู่ ก็คงจะ
แบ่งเวลามาทำกิจ ที่เขาตั้งใจไว้ เปน แน่นั้นไม่
น้อย แลในไม่ช้าก็คงแลเหน ฯ

๒๔๘ เรือใหญ่ที่บรรจุสินค้าไว้เต็มแล้ว แต่ปล่อย
ให้รั้วรำชำรุดไม่หยุดยาก็ จะต้องเสียใจฉันใด
การตั้งตนให้เปนคนมีคุณความดี แล้วไม่
รวังน่าที่แก้ไขข้อที่เสียซึ่งเกิดขึ้น หรือ จะเกิด
ขึ้นให้รงับไปก็จะมีผลเช่นเดียวกัน ฯ

๒๔๙ เพื่อจะรักษาความตั้งใจไว้ แต่ถ้าการน้อย
ใหญ่จะกลับเสียไปเพราะเหตุนั้น จะควร
ถ่ายถอนหรือไม่ ฯ

๒๕๐ ทำนพใหญ่อันกันน้ำไว้ ย่อมพังทลายลง

ทั้งหมดได้ ด้วยช่องเล็กน้อยที่ไม่มีผู้ใส่ใจ จะอุดฉันใด ผู้ประมาทไม่มีรอบคอบปล่อยให้ความเสียแม้น้อยเกิดขึ้นอยู่ ก็อาจทำลายความดีแลประโยชน์ใหญ่ได้ฉันนั้น ฯ

๒๕๑ คนเนื้อมาก เพราะหลับมาก แลกินมาก เล่นมากก็ดี คนผอมเนื้อน้อยมักเปนด้วยการนอนน้อย แลมักพลอยกินน้อยไปด้วยก็ดี ทั้ง ๒ อย่างนี้ไม่ใช่ความดีที่ควรทุกคนจะรู้สึกไว้ ฯ

๒๕๒ ความแคล้วคลาดจากประโยชน์ที่จะพึงได้ แลคำติเตียนย่อมมีแก่ผู้บกพร่องในน่าที่ แม้แก่ผู้ทำการงารชั้นสูง ฯ

๒๕๓ แรงมากนั้นย่อมมีแต่การออกกำลังมากเหนื่อยมาก เพราะฉนั้นผู้ใดไม่ออกกำลังผู้นั้นไม่เหนื่อย แลไม่มีกำลังไม่มีแรง ฯ

๒๕๔ ความหละหลวมในกิจที่เนื่องด้วยผู้อื่น แล

ความวางใจเกินการณ์ เปนเหตุให้ต้อง
เสียหาย เพราะไร้ประโยชน์ และจะ
ต้องเดือดร้อนต่อไป ฯ

๒๕๕ ข้อความที่ง่าย ๆ แต่ตื้น ๆ นั้น อย่าเชื่อว่า
ผู้อื่นจะรู้แลเข้าใจได้เช่นเรา (ก่อนที่เราได้-
ทดลองแล้ว) เพราะผู้เขลาเข้าใจผิด ใน
กิจที่ง่าย ๆ มีอยู่มาก หากไว้ใจด้วยความ
ไม่รอบคอบจะต้องร้อนใจ ฯ แม้ข้อที่ลึกลับ
อันเห็นได้แสนยากก็ตาม ก็มีผู้ฉลาดอาจรู้
ข้อความนั้น หรือที่ยากยิ่งกว่า เพราะฉนั้น
บุทคลไม่ควรประมาทในเหตุการณ์ทั่วไป ฯ

๒๕๖ อนึ่งการผิดพลาดครั้งหนึ่ง เปนการให้เสีย
เหลี่ยมเสียคมไป ย่อมคลายความศักดิ์สิทธิ์
ผู้ที่ปกครองผู้อื่น หรือผู้ที่รักษาสง่าราษี
ไม่ควรจะให้มีแต้มเสีย เกิดขึ้นโดยเหตุไม่
สมควร ฯ

๒๕๗ ความอดทน ความระวัง ความขยัน ความเผื่อแผ่ ความเอ็นดู ความหวังดี เหล่านี้เปนคุณของหัวหน้า อันผู้ต้องการประโยชน์พึงปราถนา ฯ

๒๕๘ ผู้หมั่นในการที่จะต้องสืบ ไม่ประมาท มีความคิดรอบคอบ ดูแลการงารถี่ถ้วน ย่อมจะทำฐานะของเขาให้เจริญมั่น พร้อมด้วยความสุขของชุมนุมชน ฯ

๒๙๕ คำสั่งของตนจะมีผลหรือไม่อย่างไร ย่อมเนื่องด้วยการตรวจตรา ระวังของเราเปนสำคัญ เราไม่ตั้งใจจะตรวจดูโดยคิดว่า กิจนั้นคงเปนไปตามปราถนาเสมอแล้ว การที่ทำนั้นแลจะทำให้ท่านต้องเจ็บใจ เพราะคลาดผลที่ปราถนา แต่มักเสียผลที่ได้ดอกไว้แล้วด้วย ฯ

๒๖๐ เกณฑ์แห่งการสำรวจนั้น คือ การพิจารณา ถึงประโยชน์ที่ตนปรารภแล้ว และเปนวิสัย อันตนหรือคนที่อยู่ใต้ปกครองจะพึงทำได้ทำแล้วหรือยัง เพราะย่อมเปนเหตุพยายามหาอุบาย ทำความบกพร่องที่ล่วงไปให้เต็ม แลถ้าได้ทำเต็มแล้ว ก็จะได้รักษาไว้ หรือขยายเพื่อเพิ่มคุณสมบัติให้ยิ่งขึ้น ฯ

๒๖๑ ผู้รู้จักประโยชน์ของความรู้ทุกอย่างแล้ว ย่อมเลือกประกอบแต่กิจที่เปนคุณอันสมควรแก่ตน ฯ

๒๖๒ ตาแลหูของท่านผู้หัวหน้ามีตั้งร้อย คอยดูฟังอยู่ทุกเมื่อ แม้เช่นนั้นก็ทำเปนตาบอดหูหนวกเสีย นี้เปนธรรมดาของผู้เปนหัวหน้า ฯ

๒๖๓ การเผื่อแผ่ ๑ การประพฤติประโยชน์ ๑ วาจาน่ารัก ๑ ความมีตนเสมอไม่ถือตัว ๑

ธรรม ๕ เหล่านี้แลเปนเครื่องยึดเหนี่ยว (โลก
ไว้) อันพระจอมปราชญ์ประกาศแล้ว ฯ

๒๖๔ อันที่จริงเวลาก็มีวันละ ๒๔ ชั่วโมงนั้นเองแต่มีฯ
๑ ผู้ที่ร้องว่าไม่มีเวลาที่จะทำกิจสำคัญอัน
เปนคุณงามความดีบ้าง ไม่มีเวลาประพฤติ
ธรรมเพื่อความสุขอย่างปราณีตบ้างดังนี้ ก็
มักเปนเพราะเขาไม่ได้มุ่งตรงไปเปนหนึ่งว่าจะ
ทำอะไร ฯ

๒๖๕ ผู้ไม่ค่อยได้ลงมือทำกิจที่ควรทำนั้น เพราะ
เขามักจะเห็นเปนเหลือวิสัยเสียบ้าง ไม่มี
ผลดีบ้างดังนี้ ผู้นั้นก็คงได้หรือมีแต่ส่วนที่
ล้วนเจือด้วยทุกข์อยู่ร่ำไป ฯ

๒๖๖ เหตุการณ์เล็กน้อย ย่อมเจียดเอาเวลาของผู้
เหลาะแหละไปเสียหมด สุดแล้วแต่ลมจะพา
ให้เขาไปทางใด ฯ

๒๖๗ ทุกคนถ้ารู้ว่าความตั้งใจทำกับอาการที่ทำได้

ไม่เท่ากันทุกขณะ อาการที่ทำของเขาก็จะใกล้กับความตั้งใจ แลความตั้งใจก็จะใกล้กับอาการที่ทำมากขึ้น จนอาจเห็นปัญญาแลสัจจะของตนด้วยตน ฯ

๒๖๘ ผู้ที่จะปรากฏว่าเปนคนสามารถหลักฐาน ก็เพราะประกอบการงารให้เปนชิ้นเปนอัน ซึ่งโลกอาจเห็นได้ว่า ส่วนนี้ ๆ เปนประโยชน์แลไม่มีโทษทุจริตเข้าแทรกแซง ฯ

๒๖๙ ผู้ที่ลงสันนิฏฐานเห็นแลเชื่อง่าย ไม่ตรองเหตุผลให้ถ่องแท้ ผู้นั้นจะต้องโทษของธรรมดาในฐานที่งมงาย คือแม้การกระทำของผู้นั้นมักก็มักจักคลาดจากผลที่ประสงค์ ฯ

๒๗๐ การที่มีใจไม่เด็ด เพราะเช็ดแต่อารมณ์ที่เคยมา ผู้นั้นยากที่จะเห็นค่าแห่งความประพฤติของตน ว่าเปนความสุขอย่างจริง ๆ ได้อย่างไร ฯ

๒๗๑ หูที่ประดับด้วยต่างหู แต่ไม่รู้จักคำนักปราชญ์ มือที่ประดับด้วยแหวนแลสร้อย แต่ไม่ได้ให้ทานหรือทำประโยชน์ สองอย่างนั้นจะงามอย่างไร ฯ

๒๗๒ เมื่อบุทคลได้ทำการอันเปนหน้าที่ซึ่งสมควรทำเสร็จแล้ว ย่อมได้ความโปร่งใจ นี้แลเรียกว่าบุญก็ได้ ฯ

๒๗๓ การปล่อยสิ่งที่สมควรทำให้ค้าง แลไปคว้าอย่างอื่นเขาเช่นนี้ จะเชื่อว่าเปนผลดีก็หาไม่ เพราะทำให้รุงรังยิ่งขึ้น หาได้ความปลอดโปร่งใจไม่ ฯ

๒๗๔ การที่เห็นว่าคนทำการอันเปนหน้าที่ของตนเมื่อยังไม่ทำให้เสร็จ แม้จะไม่ได้แบกไว้ แต่ก็เปนอนุสัยเครื่องถ่วงให้หนัก ต่อเมื่อได้ทำให้เสร็จไปแล้ว จึ่งรู้ว่าเบาปลอดโปร่งใจ เหมือนได้วางของหนักลงแล้ว เหตุนี้เมื่อ

ไม่ใช่โอกาศอย่าพึ่งหมาย ฯ

๒๗๕ ผู้ใช้ความคิดย่อมเห็นว่า การฝึกแม้ยาก ดังแจวเรือทวนกระแสร์ แต่ถ้ามีโอกาศก้าวหน้าไปได้บ้างแม้ทีละน้อย ก็ไม่น่าเบื่อเหมือนการกินการแก้ที่แลไม่เห็นผล แลจะต้องทนทำซ้ำทรากอยู่ไม่หยุดหย่อนนั้นอีก ฯ

๒๗๖ คนโดยมากมักทำการได้คราวละอย่าง แลการบางอย่างที่เปนประโยชน์มาก ย่อมต้องทำด้วยความละเอียดปราณีต แลด้วยความพยายามไปนาน ๆ เหตุนั้นการเลือกประกอบแต่ประโยชน์ ที่ยั่งยืนโตใหญ่ให้เปนหลัก แลไม่หนักในประโยชน์เล็กน้อยเกินไป จึงเปนคุณสำคัญ ฯ

๒๗๗ ถ้าท่านใช้ปัญญาพิจารณ์แล้วท่านจะเหนว่าสิ่งที่ท่านเห็นแลรู้อยู่ด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนั้น เปนสิ่งล่อลวงให้หลงไม่น้อยเลย

เพราะท่านได้รู้เห็นแต่ส่วนที่ไม่จริง ส่วนที่จริงท่านไม่ค่อยได้เห็น ฯ

๒๗๘ เมื่อ ตั้ง วง แห่ง ความสุข ด้วย อามิส กว้างไปเพียงไร เวลาที่เปนของตัวจริง ๆ ก็จะมีน้อยลงเพียงนั้น เพราะจะต้องนุงด้วยความสุขทุกข์ของผู้อื่นซึ่งยากจะเลี่ยงได้ ฯ

๒๗๙ ผู้มีปฏิปทายุ่งด้วยสุขทุกข์ของคนในโลกเช่นนี้ ถ้าจะกล่าวว่าดีได้ ก็เฉพาะเปรียบด้วยชนพาลผู้ประพฤติความเสื่อมเสียให้แก่โลก แต่ถ้าเปรียบกับบัณฑิต ผู้พิจารณาโลกให้รู้ตามเปนจริงแล้วไม่ติดในอามิส ก็กลายเปนฝ่ายต่ำไป หาสมควรแก่ผู้คงแก่การศึกษาไม่ ฯ

๒๘๐ (วันเสาร์ที่ ๓ เมษายน ๒๔๖๕ อายุของข้าพเจ้าล่วงมาได้ ๓๖ ปีกับ ๙ เดือน ๑๘ วัน) เมื่อจะเลือกสรรค์กลั่นเกลาเอาประโยชน์จาก

ชีวิตที่ล่วงมา โดยพิจารณาถอยหลังเข้าไปว่า มีอะไรบ้างที่เปนหลักฐานแดน่านิยมชมชื่น ก็เห็นว่ามีอยู่เพียง ๒ จำนวนเท่านั้นคือ ความดีที่เกื้อกูลแก่ความรู้อย่าง ๑ ความรู้ที่ได้ทำลายความมืดอย่าง ๑ เพราะนอกนั้น เช่นทรัพย์สินความสุขแลทุกข์ แลความดีส่วนอื่น ๆ เกิดขึ้นแล้วก็เปลี่ยนไป จนไม่เห็นรอยก็มี ฯ

๒๘๑ ญาติพวกพ้องมิตรสหาย ก็ต่างเกิดขึ้นแลเสื่อมสลาย ตายจากไปในลำดับแห่งวัย ทรัพย์ยศศักดิ์เกียรติคุณ ก็หนุนให้หนักในทุกข์บ้าง ในสุขบ้าง แล้วก็อันตรธานไปเหมือนก้อนเมฆในอากาศ จะคงเหลืออยู่แต่สัญญาความจำเท่านั้น แลต่อไปสัญญานั้นก็ค่อย ๆ ลบเลือนไปตามกัน ฯ

๒๘๒ พึงละการคลุกคลีด้วยคนชั่ว จงคบหาสมาคม
กับคนดี จงทำบุญทั้งกลางวันกลางคืน จง
นึกถึงความไม่เที่ยงเปนนิตย์ ฯ

๒๘๓ สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีอันเกิดขึ้น
แลเสื่อมไปเปนธรรมดา เกิดแล้วก็ดับไป
ความสงบแห่งสังขารเหล่านั้นเปนสุข ฯ

๒๘๔ นอกจากได้บำเพ็ญกุศลกรรม แลคว มรู้เหตุ
ผลแห่งสภาวะธรรมแล้ว ชีวิตก็เปนของเกิด
มาหาสาระประโยชน์มิได้ ฯ

๒๘๕ ทางโหราศาตร์ถือกันว่า วันเสาร์ขึ้น ๕ ค่ำ
เดือน ๕ เปนวันที่กล้าแข็งศักดิ์สิทธิ์ มักให้
นรชนประกอบกิจเนื่องด้วยมงคลต่าง ๆ ตาม
อัธยาศัย แต่ผลที่คนจะพึงได้พึงถึงก็คงไม่
ยิ่งไปกว่าเหตุ เพราะฉนั้นเปนคนควรรู้เหตุ
แห่งผลให้รอบคอบเปนสำคัญ ฯ

๒๘๖ ความดี ความประสงค์ ความสุขสำราญ

เหล่านี้ ที่เปนส่วนโลกีย์เปนสังขาร ย่อมให้เกิดความพอใจแลได้ความชื่นบานเพียง ๒ ส่วน คือเมื่อมีเมื่อบริโภค แต่เปนเหตุให้ทุกข์ ๕ ส่วน คือเมื่อไม่มี เมื่อแสวงหา เมื่อรักษา เมื่อเสื่อมไปตามปัจจัย แลทำให้คนโง่เมาหลงติดพันอยู่ แต่ผู้รู้ไม่ทำอาลัยในสังขารทั้งสิ้น ฯ

๒๘๗ ความชั่ว ความทุกข์ยากลำบาก ความไม่สมประสงค์ ความไม่รู้ เหล่านี้เปนเหตุแห่งทุกข์ก็ได้ เปนเหตุแห่งสุขก็ได้ ผู้รู้ย่อมดูส่วนนั้น ๆ อยู่ด้วยความไม่ประมาท แล้วแคล้วคลาดจากทุกข์ได้ ฯ

๒๘๘ สุขแลทุกข์ของโลก คือสุขเวทนา ทุกขเวทนาที่อาศัยผัสส เกิดขึ้นแปรไป ย่อมเนื่องกันโดยต่างเปนเหตุแลเปนผล คือมีสุขแล้วก็ต้องแต่จะมีทุกข์ มีทุกข์แล้วก็ต้องแต่จะ

มีสุขไป มีสุขมากเพียงไร ก็ต้องมีทุกข์มากเพียงนั้นๆ มีทุกข์มากเพียงใด ก็จะได้สุขมากเพียงนั้นๆ ผู้รู้ย่อมไม่ติดพันสุขทุกข์ในโลกนี้ ฯ

๒๗๙ ผู้รู้ประสงค์แต่สุขที่เยือกเย็น ยั่งยืนโดยธรรมชาติ แลกำจัดมลสิ้นเสีย โดยใช้สติกำหนดอายตนะทั้งภายในแลภายนอกด้วยปัญญาให้รู้ตามเปนจริง จนไม่หลงตามสมมติซึ่งปรากฏโดยรูปเสียง หรือสีสัณฐานกลิ่นรส โทษ คุณ อย่างไร ฯ

๒๘๐ การที่ทำจะหมายเอาเปนแน่นอนทุกอย่างหาได้ไม่ เพราะอุปสัคย่อมสามารถทำให้เคลื่อนคลาดเปนอย่างอื่นไปได้ เหตุฉนั้นบัณฑิตผู้มีสติปฏิบัติพระพุทธศาสนา ย่อมชั่งด้วยสัปปุริสธรรมก่อนว่า อย่างไรควร อย่างไรไม่ควร เพื่อรักษาศีลส่วนธรรมอันเปนคุณ

สมบัติของตนไว้ ฯ

๒๙๑ การที่เปนผู้มีใจหนักแน่น ไม่ท้อแท้เพราะถูกกระทบ อาจทำสิ่งที่เข้ามากระทบนั้นพินาสหรือกลายเปนอาหารแลเครื่องประดับก็ได้ ฯ

๒๙๒ เบ็ญจขันธ์พระศาสดาตรัสว่าเปนของไม่เที่ยงแลเปนทุกข์เปนอนัตตา ดูเหมือนว่าพระอรหันต์เจ้า ก็จะไม่พ้นจากทุกข์ เพราะยังมีเบ็ญจขันธ์แต่ความจริงหาเปนเช่นนั้นไม่ ก็เพราะว่าท่านทำลายเบ็ญจขันธ์เสียด้วยปัญญาหาได้ถือมั่นในเบ็ญจขันธ์ว่าเปนของท่านไม่เปนแต่สภาวะธรรมอันเกิดขึ้นแล้วแปรไปตามสภาพเช่นสิ่งอื่นอันเปนธรรมดาของสังขารต่างหาก ฯ

๒๙๓ คติแห่งธรรมดาถ้าพิจารณาไม่ตลอดแล้ว ดูเหมือนขัดกันกับบางสิ่งบางประการ เช่น ๑

บวกกับ ๑ ก็ควรเปน ๒ แล ๑ นั้น ๓ หนตาม
วิธีเลขก็ต้องเปน ๓ แต่บุทคลอาจรวมให้
เปนหนึ่งก็ได้ เช่นแป้ง ๑ น้ำตาล ๑ กระทิ ๑
รวมเข้า ๑ คือขนมก็ได้ หรือหม้อ ๑ ไห ๑
ตุ่ม ๑ รวม ๑ คือดินเท่านั้นก็ได้ ดังนี้ ผู้มี
ปัญญาจึ่งรวมโลกทั้งสิ้นลงเปน ๑ คือธรรม
ได้ ฯ

๒๙๔ ความต้องการความดีความชอบประกอบด้วย
ความสุขสำราญ ย่อมมีประจำสันดานของ
สัตว์บุทคลมาตั้งแต่แรกรู้เดียงสา แต่เพราะ
เขาไม่รู้อารมณ์ตามเปนจริงอย่างไร จึ่ง
ได้คว้าเอาอารมณ์อันมาประสบทั้งส่วนดีส่วน
ชั่ว จนไม่ได้ความสุขพิเศษที่แท้จริง ฯ

๒๙๕ ผู้รู้ผู้มีสติย่อมไม่ปล่อยใจให้กำเริบโลภใน
ทรัพย์แลกามสุขเกินฐานะ ย่อมทำแต่พอ
สมกับน่าที่มีการบริจาคจับจ่ายกำจัดความโลภ

โกรธหลงไปด้วยกัน นั่นจึงจะเปนความ
สงบแลได้สุขจริง ฯ

๒๙๖ ดนตรีเว้นว่างซ้อม ๕ วันก็เสื่อม ศิลปธนู
เว้น ๗ วันเสื่อม ภรรยาดีทอดทิ้งไว้เดือน
หนึ่งก็เสื่อม ศิษย์เว้นศึกษาสักกึ่งเดือนก็
เถอะ นี่ควรเปนแว่นเครื่องส่องของผู้มีเมธา
ให้เห็นว่าบรรดาของในโลกจะคงเปนประโยชน์
เกื้อกูลแก่ความสุขได้ ก็ต้องพยายามไม่
ให้ล่วงคราว แล้วไม่เมาของในโลกนัก
มุ่งนิรามิสสุข อันไม่ต้องวุ่นด้วยการรักษา
ต่อไป ฯ

๒๙๗ เมื่อเรารู้ว่าโลกหมุนเคว้งอยู่ไม่มีเวลาหยุดผู้
ได้ไปขึ้ดถือไว้มั่นก็จะต้องหมุนไปตาม แล้ว
เราวางส่วนนั้นเสียไม่ถือว่าเราของเขาพวกเรา
ดังนี้ ก็จะไม่ต้องหมุนไปตามส่วนนั้น ๆดัง
นี้ ก็จะรู้ว่าตนข้ามพ้นจากโลกแล้ว ด้วย

ไม่ต้องไปเชิญใครมาพยากรณ์ เพราะส่วนนั้น ๆ ท่านสมมติว่าโลก โลกธรรมก็จะย่ำยีไม่ได้ต่อไป ฯ

๒๙๘ ไม่มีมรณะอันใดที่จะเชิดชูศักดิ์ของนักรบยิ่งกว่าตายในสมรภูมิ แต่การตายด้วยกิริยาสงบระงับแดด้วยอำนาจปฏิบัติธรรม แม้ในที่ใด ๆ ก็ตามเปนที่อุ่นใจของพุทธสาสนิก ฯ

๒๙๙ คนโง่มีแรงเปนอาวุธ เศรษฐีมีทรัพย์เปนอาวุธ พระยามีวาจาเปนอาวุธ สมณะมีความสัตย์เปนอาวุธ ฯ

๓๐๐ กษัตริย์ผู้ปฏิบัติการตามน่าที่เปนหลักแห่งรสเครื่องชูใจอยู่แล้ว ท่านเปนพุทธศาสนิกจะควรปฏิบัติตามน่าที่ด้วยอาการอย่างไร ให้เปนรสเครื่องชูใจบ้างเล่า ฯ

๓๐๑ ผู้ต้องการรบหรือแข่งขันต่อสู้จะต้องเปนผู้แพ้แดเดือดร้อน หรือเปนผู้ชนะแดก่อเวร

อย่างใดอย่างหนึ่ง ฝ่ายผู้ที่ไม่หนีไม่สู้เปนผู้
ไม่แพ้ในที่ทั้งปวง แต่ปวงชนจะยกความ
ชนะให้มิใช่เปนผู้ก่อเวร มีสุขมั่นคง ฯ
๓๐๒ ผู้บอกพระไตรปิฎก ย่อมเกิดในสกุลสูง
มั่งคั่งมีทรัพย์มาก คือกระฉ่อนแต่เปนผู้
ร่วมกับคนชั้นสูง ฯ
๓๐๓ ก็ผู้ที่เปนหน่อพระพุทธเจ้า ทำบุญทั้งหลาย
มีทานเปนต้นอยู่ จากภพไปแล้วจะเปนผู้
สพรึบพร้อมด้วยองค์ทุกอย่าง อันไตรโลก
ยกย่องนับถือ ฯ
๓๐๔ การให้ธรรม ย่อมชำนะการให้ทุกอย่าง
รสธรรม ย่อมชำนะรสทุกอย่าง ยินดีใน
ธรรม ย่อมชำนะความยินดีทุกอย่าง ความ
สิ้นตัณหา ย่อมชำนะทุกข์ทั้งปวง ฯ
๓๐๕ ที่สุดของการงาร ที่สุดของการเล่น ที่สุดของ
การกิน ที่สุดของการเที่ยว ที่สุดของการชั่ว

ที่สุดของการเรียน ที่สุดของความดี ที่สุดของความรู้ ที่สุดแห่งชีวิต เหล่านี้ถ้าผู้มีปัญญาพิจารณาแล้วจะเห็นว่ามีรสคนละอย่างกัน ฯ

๓๐๖ เพลินในโลกก็ลืมตาย ดูในกายก็เห็นทุกข์ เพ่งพินิจด้วยปัญญาก็รู้จริง อยู่กับรู้จริงก็พ้นทุกข์ ฯ

๓๐๗ ความไม่มีโรคเปนลาภอย่างยิ่ง สันโดษเปนทรัพย์อย่างประเสริฐ ความคุ้นเคยเปนญาติอย่างสนิท พระนิพพานเปนสุขอย่างยอด ฯ
